

ÎNSEMNE DE PROPRIETATE ALE CĂRȚILOR VECHI DIN COLECȚIA MUZEULUI ALBAIULIAN: TIPOLOGII ȘI COMENTARII ISTORICE

DOINA DREGHICIU, GABRIELA MIRCEA

Organizarea, în 2004, a unei expoziții temporare având ca temă *ex libris*-urile și însemnările de proprietate ale cărților românești vechi sau străine aflate în fondul bibliotecii muzeului „Unirii” din Alba Iulia¹ ne-a determinat să alcătuim studiul de față, ca o primă încercare de publicare a rezultatelor cercetărilor întreprinse în vederea realizării expoziției amintite, prin intermediul său încercând să reluăm, să recitim și să interpretăm, dintr-o optică și o manieră sensibil înnoitoare², o serie de însemnări marginale de pe cărți aflate în colecția menționată. Nu ne oprim, cu ocazia actuală, decât asupra unor exemplare de carte veche românească, depășind limita anului 1830, impusă arbitrar pentru conceptul de carte veche românească cu valoare patrimonială, precum și la câteva transilvanice, mai puțin cercetate.

Pentru a începe investigațiile propuse este necesar să rediscutăm ce se înțelege, nu cu exactitate mai mare, ci conform sensibilității și necesităților noastre actuale³, prin *ex libris*.

¹ Deschisă spre vizitare în cursul lunii mai 2004, expoziția a avut genericul *Ex librisul oglinda profilului intelectual al posesorului de carte (sec. XVI-XX)*. Ea a fost o încercare de a demonstra că adnotările de proprietate, coroborate cu alte genuri de însemnări de pe cărți, ale diferiților deținători sau lectori, oglindesc profilul intelectual și sufletesc complex, nu numai „forma mentis”, ci și aspecte ale subiectivității sau sensibilității posesorilor de carte, anumite gusturi literare, culturale, o anume sensibilitate estetică, gradul de letrizare și culturalizare etc., toate aceste aspecte fiind evidențiate prin intermediul exemplarelor și însemnărilor etalate (multe din însemnări fiind întregite sub formă de planșe ilustrative, veritabile facsimile ale scriiturilor respective).

² Nu dorim să fim originale neapărat, ci încercăm să regândim dintr-o perspectivă mai degajată, mai eliberată de restricții perceptive și interpretative, problematica abordată.

³ Considerăm că orice concept poate (și se impune a) fi redefinit, la un moment dat, când reale necesități cognitive, culturale o cer. Contribuția noastră este doar una incipientă, prin intermediul ei îndrăznind să amplasăm numai câteva jaloane ale înnoirilor de interpretare viitoare, care

Formula consacrată de *ex libris*, care derivă textual de la înscrisul frecvent „*Ex libris meis*”/ („Dintre cărțile mele”), urmat de semnătura posesorului, este specifică îndeosebi cărții central și vest europene, respectiv zonelor de maximă afirmare și înflorire a culturii în haină expresivă latină, atât în evul mediu cât și în epoca modernă, până aproape de zilele noastre, unde și când latinei i s-a conferit *statutul unei veritabile limbi culturale și științifice internaționale*. Dar formula *ex libris meis* poate avea și a avut corespondent în alte limbi, în limba română corespunzându-i traducerea cuvânt de cuvânt *dintre cărțile mele*, formulă care poate fi regăsită relativ frecvent în însemnările de pe cărți, îndeosebi contemporane, nu însă și în cazul celor de față.

Astfel, o anume tipologie primară a *ex libris*-ului a fost statornicită și a înflorit în zona menționată, încă din secolul al XVI-lea, odată cu începutul proliferării spectaculoase a tiparului⁴. *Ex libris*-urile primare ale secolului al XVI-lea reuneau adeseori o reprezentare artistică, gravată, nu arareori însoțită sau chiar copleșită de elemente heraldice, deci de o componentă grafică însemnată și, uneori, de un mic text însoțitor, care **conținea** sau, cel mai des, **nu conținea** formula consacrată, respectiv cea de *ex libris*, existând un paralelism aproape permanent între *ex libris*-urile etichetă și cele textuale manuscrise propriu-zise. *Ex libris*-urile fastuoase ale începuturilor, multe dintre ele veritabile capodopere ale gravurii miniaturale și ale tiparului, pentru că și ele au fost de timpuriu imprimate, se încadrau cel mai mult tipului de *ex libris*-uri etichete, deoarece, având independență absolută, se aplicau pe cărți prin lipire, după voia bibliofilului comanditar (și este evident că *ex-librisul* se corelează intim cu bibliofilia, fiind una din formele esențiale de manifestare a sa). O colecție impresionantă de *ex libris*-uri etichetă, inclusiv de secol al XVI-lea, cea mai veche piesă datând, se pare, din 1540⁵ se află la Biblioteca Batthyaneum din Alba Iulia⁶.

Carte străină veche, aflată pe teritoriul României, prezentând *ex libris*-uri tot atât de vechi, sau *supralibros*-uri, a fost publicată de către diverși autori

creдем că se vor dovedi necesare și vor fi realmente substanțiale, după citirea și recitirea atentă, cu accent pus pe detalii, etapizată și cumulativă, a multitudinii de însemnări manuscrise existente pe filele vechilor cărți din spațiul nostru cultural, editate și inedite.

⁴ Vezi și un interesant studiu despre valențele heraldice ale vechilor *ex libris*-uri europene, raportat la un spațiu oarecum marginal al zonei delimitate de cercetarea noastră, respective Lubomir Jankovič, *Z historie heraldickéexlibrisu a supralibrosu* în *Pamiatky Múzea*, 1/ 1997, p. 19–23.

⁵ Vezi Alexandru Rădulescu, Iacob Mârza, *Interioare de bibliotecă în două ex libris-uri din secolul al XVIII-lea din colecția Bibliotecii Batthyaneum* în *Revista muzeelor și monumentelor. Muzeu*, 1985, 4, p. 75.

⁶ Alexandru Rădulescu, Iacob Mârza, *Ex libris-ul unui bibliofil vienez din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea în patrimoniul cultural al Bibliotecii Batthyaneum* în *Revista muzeelor și monumentelor. Muzeu*, 1985, 45, p. 61–64.

români, prezența exemplarelor respective în colecții de carte constituite pe același teritoriu încă din vechime denotând faptul că influențele europene în materie de *ex libris*-uri propriu-zise nu au fost, de-a lungul timpului, de loc neglijabile, nici la noi.

Problema este desigur aceea că însemnele de proprietate asupra cărților, fie că ea a fost exercitată de către o persoană sau persoane, mai mult sau mai puțin proeminente, grupuri restrânse, sau comunități umane mai largi, cum au fost cele sătești, de exemplu, realizate cu chirilice în slavonă(?)⁷, uneori în limbi slave, sau în română, în al căror conținut textual nu sunt incluse explicit termenii *ex libris*, nu pot fi ignorate sau excluse din categoria largă a *ex libris*-urilor, pentru că și aceste însemnări denotă o evidentă proprietate exercitată asupra cărții și specifice preocupări bibliofile, iar nota definitorie a *ex libris*-ului este cea referitoare la ideea de proprietate exercitată asupra cărții, pentru care a fost nutrit de-a lungul secolelor un veritabil cult și faptul că ea a făcut parte dintr-o **bibliotecă**, mai mare sau mai mică, respectiv dintr-o **colecție**, de orice gen va fi fost ea, nu numai strict și elitar bibliofilă, noi neputându-ne raporta restrictiv doar la formula *ex libris*, în accepțiunea sa apuseană, care este o singură formă de prezentare (e drept, precumpănitoare)⁸ a unei noțiuni mai ample (mai greu de delimitat, decât pare la prima vedere), fără a acoperi în întregime esența și, mai ales, implicațiile, sau deschiderile sale.

Dar, pentru a opera tipologizarea *ex libris*-urilor avute în vedere, să rememorăm, obsesiv, definiția noțiunii respective, conform căreia *ex libris*-ul constituie o formulă, traducibilă prin expresia „din cărțile...”, ea însoțind numele proprietarului cărții, sau al cărților și fiind „*consacrată ca marcă de proprietate*”⁹. Deci se poate concluziona că *ex libris*-urile **sunt, prin definiție, primordial, însemne de proprietate**¹⁰, putându-se extrapola noțiunea respectivă asupra oricăror adnotări cu un astfel de conținut, *indiferent de faptul că ele conțin, sau nu, formula consacrată în spațiul cărții europene elitare (chiar aristocratice), de tradiție latină, menționată, nementionarea ei tale quale constituind un fenomen absolut normal, în spațiul cultural al slavonei, sau al*

⁷ Nu apelăm momentan la nici o bibliografie referitoare la anumite însemne de proprietate redactate în limba slavonă, de la noi, pentru că nu ne-am ocupat în mod special de asemenea exemplare (pe teritoriul județului Alba nu am identificat nici unul de acest gen, respectiv nici o carte autohtonă slavonă!) dar considerăm, nu doar teoretic, ci și din cunoștințele bibliografice generale de specialitate, că asemenea însemnări au existat, fiind necesară examinarea și cunoașterea lor amănunțită.

⁸ Desigur precumpănitoare.

⁹ Vezi, de exemplu, utilele încă *Instrucțiuni de completare a fișei analitice de evidență pentru bunuri culturale mobile-carte și manuscrise*, <București>, 1985, p. 139.

¹⁰ Textuale sau grafice.

diferitelor limbi naționale și al utilizării alfabetului chirilic, respectiv altor medii culturale decât cele strict elitare, centrale și vestice europene! Astfel, putem considera că însemnele de proprietate cu chirilice sunt și ele, prin extensiune *ex libris*-uri, chiar dacă nu conțin formula textuală consacrată, menționată anterior. Cu aceste considerații formulate ca o diversificare conceptuală necesară, nu doar sub aspect teoretic ci și practic, aplicate conținutului textual al însemnelor de proprietate, putem să ne apropiem de tipologizarea aspectuală a *ex libris*-urilor, care conform aceleiași definiții avute în vedere, pot fi sub formă de „*manuscris, ștampilă sau etichetă*”¹¹ și este de observat că formula textuală de *ex libris* poate apărea mai mult în legătură cu însemnele de proprietate manuscrite, în cazul ștampilelor sau etichetelor, admise categoric ca *ex libris*-uri, ea neapărând întotdeauna, cu necesitate și, în acest din urmă caz, poate fi luat în considerare, de exemplu, *ex libris*-ul așa zis ștampilă (de fapt inelar) al lui Nicolae Văcărescu, semnalat în literatura de specialitate de la noi, care nu conținea decât inițialele proprietarului¹², fără formula explicită *ex libris meis*! Ca atare, dacă însemnele preponderent nemanuscrite de proprietate asupra unei cărți, respectiv ștampilele sau etichetele, care au mai ales reprezentări figurate și, nu întotdeauna, mici însemnări textuale, de obicei inițiale, adeseori cursive și în ligatură, nu conțin, cel mai ades, formula consacrată de *ex libris meis*, atunci putem admite, cu reală îndreptățire, că și însemnările textuale făcute manual pe filele vechilor cărți, cu chirilice sau litere latine, care nu conțin explicit formula mult invocată anterior, în virtutea conținutului lor evident, care denotă incontestabil proprietatea asupra unei cărți, să fie considerate *ex libris*-uri indirecte, prin luarea în considerare a tuturor implicațiilor logice și practice pe care definiția amintită le include și sugerează. Din motivele creionate anterior, poate nu cu o mare capacitate de convingere, dar cu îndreptățire teoretică evidentă, suntem adeptele unei categorizări largi a *ex libris*-urilor, desigur toate considerațiilor noastre anterioare putând fi aplicate și *supralibrosurilor*, care nu diferă, cum se știe, de *ex libris*-uri decât prin faptul că sunt, de obicei etichete, cu reprezentări grafice

¹¹ *Instrucțiunile...*, p. 139.

¹² G. Hâncu, *Ex libris-ul lui Nicolae Văcărescu în Revista bibliotecilor*, 2/ 1969, p. 102–103. Tot astfel ni se înfățișează și un *ex libris* ștampilă, aplicat pe o carte didactică, respectiv pe foaia de titlu a unui exemplar din *Metodica calculațiune în cap*, Viena, 1860, cota CVR 280, aflat în componența Bibliotecii Muzeului din Alba Iulia constând pe lângă o însemnare manuscrisă resemnalată acum și, în plus, dintr-un sigiliu inelar, particular, care avea și funcția de *ex libris suplimentar*, conținând inițialele posesorului, care sigiliu putea fi aplicat pe oricare act oficial care-l implica pe posesor, el având putere de autentificare în orice situație (vezi în privința exemplarului respectiv, cu specificarea prezenței *ex libris*-ului ștampilă amintit, Iacob Mârza, Lucia Hațegan, *Cărți didactice românești din secolul al XIX-lea în Biblioteca Muzeului de istorie Alba Iulia*, în *Apulum*, XI, 1973, p. 410).

adeseori mult elaborate și text mai puțin, sau de loc, care se aplică pe legătura cărților, respectiv pe coperti, fie în interiorul, fie în exteriorul lor. Putem exemplifica un supralibros, deosebit de vechi și valoros din colecția muzeului albaiulian, care conține și un mic text, respectiv numele prescurtat al posesorului din secolul al XVI-lea al cărții, LAZA. SCHUR.¹³, însă fără formula consacrată, textuală a *ex libris*-ului, ci relevă, îndeosebi, o deosebit de elaborată reprezentare heraldică, artistică, așa cum numeroase cărți europene de colecție, de secol al XVI-lea, prezintă astfel de semne de proprietate¹⁴.

Dar să exemplificăm, urmărind mostre concrete, modul în care pot fi categorisite *ex libris*-urile manuscrise, sau însemnări de proprietate, identificate în cuprinsul unor exemplare din colecția muzeului albaiulian. Există astfel *ex libris*-uri simple de proprietate, respectiv cele care relevă proprietatea unei persoane sau a unei comunități umane asupra unui exemplar de carte¹⁵, **pentru că și proprietatea colectivă, asupra unei cărți, sau a unei colecții de cărți intră sub incidența de conținut a definiției amintite**, cu specificarea sau nespecificarea datei când a fost realizată însemnarea. Acest gen de însemnări pot fi exemplificate în cazul de față prin însemnările așternute pe un exemplar al *Cazaniei lui Varlaam*, Iași, 1643¹⁶, din care reiese apartenența volumului la muzeul bisericesc din Cib (pe fila 98 r: *Proprietatea muzeului bisericesc din Cib-sat*- 1934, pentru ca pe fila 100 să apară același text, ușor schimbat: *Proprietatea Muzeului Bisericii române-unite Cib-sat* 1934, ambele însemnări de proprietate fiind redactate simultan, cu litere latine și cerneală obișnuită¹⁷). Pe același exemplar și-a lăsat o însemnare de proprietate nedată, un posesor, cu siguranță anterior, pentru că însemnarea sa a fost redactată cu litere chirilice, respectiv popa Ion.

O însemnare de proprietate, mai complexă este cea așternută pe coperta I în interior a *Evangheliei învățătoare*, Dealu, 1644, din care reiese faptul că exemplarul s-a aflat în proprietatea lui Gheorghe Chirilă (și este deosebit de interesantă posibilitatea ca un atare exemplar vechi să fi avut un posesor particular, pe la sfârșitul secolului al XVIII-lea), care însă a lăsat

¹³ Exemplar aflat în bibliotecă, sub cota CVS 20, având titlul *Cathechesis puerilis. Recognita a Philippo Melanchtone*, Lipsia, 1547. Gravorul negativului în cupru al interesantului supralibros a putut fi același meșter care a sculptat și poansoanele celor două tipărituri colligate, Michael Blum, aceasta fiind o presupunere care se înfiripă la prima examinare a interesantului volum, sau, o cu totul altă persoană.

¹⁴ Același exemplar, pe coperta I, în interior.

¹⁵ Ele, aceste *ex libris*-uri simple, pot avea formula *ex libris*, sau nu, putând fi constituite, adeseori, doar din numele posesorului, însoțit sau nu de semnătura sa autografă și de specificația cu reale virtuți de autentificare *manu propria*.

¹⁶ Cota CVR 414.

¹⁷ Vezi *Anexa*, la titlul și anul menționat.

volumul bisericii greco-catolice din Ghirbom, județul Alba, pentru pomenirea lui și a soției sale, Maria, remarcându-se momentul în care se făcea transferul de proprietate asupra cărții respective, dinspre un proprietar particular înspre membrii unei comunități religioase și în acest microcontext se remarcă *aspectul de donație* al însemnării de proprietate menționate. **Cu aspectul respectiv ajungem la cel mai frecvent melanj care se realizează în cazul însemnărilor de pe cărțile vechi, respectiv între însemnarea de proprietate propriu-zisă și cea de donație**, respectiv cea prin care se instituie un nou proprietar al bunului cultural avut în vedere, identică de fapt, prin conținutul ei bivalent și cu cele prin care se specifica cumpărarea exemplarelor, fie de la tipografie, fie de la anumiți distribuitori, fie de la alți posesori particulari (mai mult sau mai puțin vremelnici ai unor exemplare). Este desigur de observat și de admis că orice însemnare de donație, sau de cumpărare, prin termenul secund (sau prim uneori) conținut este și un act prin intermediul căruia se instituie legal, de la sine, o nouă proprietate asupra cărții, astfel încât orice însemnare de danie este și un veritabil *nou ex libris*, prin conținutul său, al cărții, chiar dacă unii nu admit de loc ideea, la ora actuală și chiar dacă el le pare unora, foarte puțini desigur, doar ca un inacceptabil *ex libris indirect, nespecificat expressis verbis*! Pe marginea aceleiași însemnări se poate releva și faptul că donatorul era, putem considera, tatăl beneficiarului direct, de moment, al donației, pentru că în mod necesar trebuie să fi existat o relație de rudenie strânsă între donatorul Gheorghe Chirilă și preotul greco-catolic al Ghirbomului din 1810¹⁸, al cărui nume de familie era tot Chirilă, probabil de la tată la fiu. Dar înaintea posesorului particular de la sfârșitul secolului al XVIII-lea, amintit deja, vor fi deținut volumul alți preoți, respectiv, cel mai timpuriu consemnat prin însemnări marginale fiind popa Ștefan din Hâpria, care, ca posesor individual, de secol al XVIII-lea a lăsat-o moștenire nepotului său Antonie, dar feciorii celui dintâi, popa Matei și popa Nicolae au revendicat, putem considera, exemplarul și l-au și obținut, de fapt popa Matei, care semnează mai insistent pe foile sale, pentru ca de la cel din urmă el să ajungă la popa Nechifor, asupra sa emițând pretenții, se poate accepta, la un moment dat, cu puțin timp înainte ca volumul să intre în posesia popii Gheorghe Chirilă, un anume Ion, fiu de preot și el, probabil, dar cel din urmă amintit n-a mai devenit posesor al său, cum se poate constata din însemnări. Mai apoi, după 1810, deși cartea părea a fi devenit, prin donație, proprietatea comunității greco-catolice din Ghirbom, observăm că ea redevine proprietate particulară, prin intermediul unei donații datorate aceluiași popă Chirilă, urmaș al lui Gheorghe Chirilă, care semnase și în anul menționat anterior, dar, între timp, preotul amintit își însușise scrisul cu

¹⁸ *Ibidem*.

litere latine, pentru că în 1834 el scria în noua manieră, pe același exemplar și semna sub un nume latinizat și maghiarizat „*Cyrillus Papp*”¹⁹, când îi lăsa fiului său Ioan, al cărui nume apărea din nou cu o grafie neromânească, evident latină, *Ioannes*, care la rândul său va fi fost preot, de aceeași confesiune și va fi profesat în aceeași localitate, pentru că altfel nu s-ar explica ușor faptul că în 1886, finalmente, volumul reîntra, așa cum se consfințea pe carte, în proprietatea comunității de credincioși greco-catolici din Ghirbom. Observăm, pe marginea aceluiași însemnări care învederează direct sau indirect o serie aproape neîntreruptă de posesori individuali ai cărții și care acoperă cel puțin două secole de istorie, că uneori preoții parohi donau o carte comunității păstorite, pentru a-și retrage ulterior donația, sau chiar faptul că erau capabili uneori să-și însușească unele volume care aparțineau comunității și să le considere exemplare personale²⁰. Câtă vreme nu se știe exact cu ce bani vor fi

¹⁹ *Ibidem*.

²⁰ Am încercat să ne lămurim în diverse moduri felul în care diferitele serii de însemnări pot fi interpretate. Astfel, am sintetizat și altfel cazuistica exemplarului amintit. Cazul *Evangeliei învățătoare de la mănăstirea Dealu*, din 1644, ni s-a părut, de asemenea, deosebit de interesant, din punctul de vedere al unor posibile noi interpretări referitoare la proprietarii săi din trecut și însemnele lor de proprietate, pe care ni le-au lăsat în mod explicit, sau implicit. Primul posesor al cărții poate fi considerat popa Ștefan din Hăpria, care a lăsat volumul moștenire fiilor săi popa Matei și popa Nicolae, conform însemnării așternute pe foile 550-570, prin care își făceau cunoscută proprietatea comună asupra cărții, textul respectiv având evident, în mod parțial și funcția unui *ex libris* manuscris. Atât popa Nicolae cât și popa Matei, care pare a fi supraviețuit fratelui său, pomenit primul, pentru că, la un moment dat, cel de-al doilea a donat cartea, singur, nepotului său Antonie, au ținut să își specifice și *separat* proprietatea asupra volumului, prin însemnări, care au fiecare în parte și împreună anumite valori de *ex libris*, ceea ce însemna că frații au folosit și independent volumul, exercitându-și în mod real dreptul de proprietate asupra cărții, în relativ bună înțelegere, ca pe o moștenire de familie. Succesorul popilor Matei și Nicolae a fost cu certitudine popa Nechifor, care a așternut și el o însemnare cu valoare de *ex libris* pe exemplar, deși popa Matei testase volumul nepotului său Antonie. Se observă că, mai apoi, volumul a ajuns, în condiții necunoscute, în posesia popii Gheorghe Chirilă din Ghirbom, care, în 10 mai 1810, o lăsa atât fiului său, parohul local greco-catolic, popa Chirilă junior, cât și bisericii la care păstorea cel din urmă și păstorise și cel dintâi, ca pomană, ceea ce constituia o interesantă *danie dublă*, realizată însă cu un singur scop, cel al iertării păcatelor și al dobândirii păcii veșnice pentru amintitul popa Gheorghe, soția sa Maria și tot neamul lor. Se instituia astfel, în 1810 o interesantă *coproprietate* asupra cărții, respectiv cea a preotului și cea a comunității bisericești amintite, nici una dintre părți neputându-și-o exercita decât prin intermediul celeilalte și cu concursul celeilalte. Dar, dania popii Gheorghe n-a fost respectată în litera sa, decât, probabil, un anume timp după decesul său, pentru că fiul său pare a omite, încetul cu încetul, coproprietatea comunității bisericești amintite asupra volumului, comportându-se ca un unic stăpân al său, în 1834, el lăsând cartea, care era evident o moștenire de familie, fiului său Ioan, cu drept deplin de posesiune supra ei. Deși, preoții din familia Chirilă, la un moment dat, au folosit cartea ca și cum le-ar fi aparținut pe deplin, ei nu au înstrăinat volumul, care a rămas, până la urmă, în zestrea spirituală a bisericii menționate, pe parcursul secolelor al XIX-lea – al XX-lea.

fost cumpărate unele exemplare de carte bisericească nu se poate ști nici cine era de fapt posesorul de drept al său.

Interesant este faptul că, proprietara unui *Nou Testament* de Bălgrad din 1648 devenise, în 1731, preoteasa popii Nicolae din Pătrânjeni, județul Alba, care mai achiziționa în același an și un *Ceaslov*, împreună cu o *Cazanie*, probabil un *Chiriacadromion* tot de Bălgrad, cu scopul a le dona bisericii din aceeași localitate pentru pomenirea sa și a tatălui său, care, se poate presupune, fusese și el preot. Efemera proprietate a preotesei din Pătrânjeni asupra a 3 exemplare importante de carte veche românească ne îndreptățește să considerăm că însemnarea prin care se consfințea public faptul că ea deținea cu titlu de proprietate exemplarele respective conținea conotații de adevărat *ex libris de moment*, în partea sa inițială, chiar dacă proprietara respectivă n-a deținut mult timp cărțile cu pricina și chiar dacă nu își așternuse pe filele lor un însemn de proprietate care să corespundă formal unui *ex libris* clasic, ci probabil doar însemnări asemănătoare celei pe care o analizăm acum. Gestul ei însă este dintre cele mai interesante, mai ales că dania, care devenea și un document de întărire a proprietății comunității religioase respective asupra volumului, în partea sa secundă, era *întărită prin mărturia scrisă* a protopopului locului, respectiv a protopopului „de Karlova”, din păcate nenumit, care era cu siguranță protopopul de Alba Iulia și, din nou, nu știm dacă el era unit sau neunit, seria protopopilor ortodocși sau greco-catolici de Bălgrad, fiind încă incompletă²¹.

Din aceste câteva exemple se observă cât de interesante și de complexe sunt totuși însemnările de proprietate de pe cărțile vechi românești, chiar dacă

²¹ Am încercat reinterpretarea sensibilă a însemnării respective. Redăm textul în paralel tocmai pentru a ilustra modul în care însemnările de pe cărți pot fi interpretate global, corelativ, pentru a se putea ajunge la explicații posibile, admisibile, inclusiv în privința identificării unor posibili posesori ai lor. Singura însemnare cu valoare parțială, indirectă de *ex libris* de pe *Noul Testament* de la Pătrânjeni este cea referitoare la preoteasa popii Nicolae din Pătrânjeni, însemnare care, în lectura noastră, pare a denota destul de ferm faptul că femeia respectivă a cumpărat nu numai un *Nou Testament*, ci și alte două volume, probabil tot bălgrădene(?) („de același fel”), *Ceaslovul* corespunzând, probabil, *Ceaslovefului* din 1685, ea și nu tatăl său, sau cele două din urmă doar tatăl său, cum s-ar fi putut deduce dintr-o altă transcriere a însemnării, pentru a le fi pomană amândurora. *Cazania* la care se referea însemnarea putuse fi un exemplar al *Chiriacadromionului* de Bălgrad din 1699, dar exemplarul cunoscut, provenit de la Pătrânjeni (vezi Eva Mârza, Doina Dreghiciu, *op. cit.*, p. 203–204) nu conține nici o referire la preoteasa amintită, iar dacă tatăl său singur ar fi cumpărat exemplarul, el ar putea fi identificat ipotetic cu Toader Toma din Feneș, sau, mai puțin probabil, cu Duma Pătru din Pătrânjeni! Revenind însă la preoteasa amintită este evident că ea a devenit proprietara unui *Nou Testament*, în 1731, putem considera, pe care l-a donat apoi bisericii, probabil unite, din localitate, act prin care se institua o nouă proprietate asupra volumului, cea a instituției bisericești amintite. Dubla conotație de *ex libris*, a actului de danie amintit, întărită și de către protopopul locului, putem crede, deși doar implicită, este destul de clară. Alți posesori volumul pare a nu mai fi avut, de-a lungul timpului, cei care și-au scris numele pe filele sale nefiind decât lectori ai săi!

ele par la prima vedere, adeseori, prea succinte, cât de pernicios ar fi pentru cercetarea istorică, dacă în noțiunea de *ex libris* n-am include tot ceea ce concordă cu esența definiției respective și tot ceea ce a fost specific zonei de manifestare a unor culturi tradiționale, cum poate fi considerată cea veche românească.

Există un gen de însemnări de donație care devin *ex libris*-uri indirecte, de vreme ce ele denotă faptul că unele volume s-au aflat la anumiți deținători de carte, de-a lungul secolelor, tocmai ca urmare a unui act de donație, care are și veritabile inflexiuni de *ex libris*, respectiv într-un act de vestire publică, oficială a unei atare proprietăți, ceea ce echivala cu o consfințire a sa legală, mai ales dacă este vorba de donațiile făcute pe seama unor biserici, sau comunități religioase, de către Iacob Aaron, specificate deja în bibliografia de specialitate și care aveau la bază repartizarea unor subsidii însemnate în vederea dotării parohiilor greco-catolice de către curtea imperială de la Viena. Astfel, pe un exemplar al *Evangheliei* de Blaj din 1765, păstrat în colecția muzeului din Alba Iulia apărea înscrisul de donație oficială, cu valențe de veritabil *ex libris* al fostei parohii greco-catolice din Ciugud, județul Alba: „*Aceast Evanghelie s-au dat din crăiască milă prin Cinstitul părinte Iacov Aaron Vicarășu episcopiei Făgărașului pe seama bisearicii celi ounite din Csugud*”, urmând data de 5 august 1771²², pentru că trebuie să recunoaștem că însemnarea are o conotație bivalentă, atât de consfințire a unei donații imperiale cât și de consfințire a unei proprietăți comunitare instituită prin intermediul unui împuternicit bisericesc legal asupra unui exemplar de carte. Din implicațiile complexe ale însemnării respective noi nu trebuie desigur să ignorăm partea de *ex libris* propriu-zis, care are și ea două accepțiuni, cel puțin, respectiv, cea de exemplar care a făcut parte din stocul de tipărituri pe care Iacob Aaron le-a răspândit pe spesele imperiale unui număr anume de parohii greco-catolice, amănunt care conferă exemplarului un plus de individualitate și cea prin care el devenea proprietatea comunității religioase greco-catolice din Ciugud, în condițiile menționate!

Ex libris-uri etichete nu se cunosc în cazul cărților vechi românești, deși s-a putut constata în cazul unor tipărituri realizate în Transilvania, așa-numitele *transsilvanicae*, că unele dintre ele aveau, cel puțin din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, lipite pe coperta I în interior, ca niște veritabile supralibrosuri, pe care le copiau, ca model, etichete tipărite, cu chenare festive, în care numele beneficiarilor unor astfel de volume apăreau specificate prin înscriere manuală ca urmare a obținerii lor ca *premier literare*, sau, cum se specifica textual, *premia literaria*. Urmele unei atare etichete, fără a mai putea fi restituit beneficiarul premiului literar respectiv, probabil unul dintre elevii colegiului reformat din Aiud, apar și pe un exemplar al lucrării *Breviarium*

²² Cota CVR 2.

Historiae Romanae a lui Eutropius, apărută la Aiud în 1830²³, tipăritură care ar merita cu prisosință să fie inclusă în BRV²⁴.

Tot în categoria lărgită a unor posibile *ex libris*-uri românești trebuie incluse și unele forme mai ciudate de însemne de proprietate, care nu sunt nici, însemnări, nici etichete, nici ștampile. Astfel sunt cele care apar pe un exemplar al *Liturghiei* de Sibiu din 1798 (*Exemplarul B*, din *Anexă*). Este vorba despre *ex libris*-urile realizate cu șabloane mai mici sau mai mari care se aplicau pe suportul de hârtie înainte de frecarea parțială a suprafeței lor și a hârtiei de desupt cu negru de fum, sau uneori se înnegrea suportul material, respectiv hârtia, motivul șablonului fiind evidențiat prin ștergerea cu o radieră a modelului respectiv de pe șablon, care era pur ornamental. Din aranjamentul șabloanelor a rezultat o cruce, putând fi, desigur, obținute diferite alte motive decorative. Interesant este, desigur, faptul că același volum fusese cumpărat de la protopopul Bălgradului Nicolae Rațiu de „dumnealui” Teodor Vereș, în 30 octombrie 1801, pentru a fi dăruit satului Decea, de fapt comunității și bisericii ortodoxe din localitate, așa cum reieșea din actul de adevărire și consfințire a donației redactat de însuși bine cunoscutul protopop al Bălgradului²⁵. Să fi realizat unul din cei doi slujitori ai bisericii implicați originalul așa-zis *ex libris* decorativ, din șabloane, în momentul dăruirii volumului amintit, sau doar unul dintre ei? Probabil! Sau poate el a fost gândit și realizat de unul dintre preoții care au utilizat volumul ulterior! Este interesant că acest gen de însemne de proprietate, cu motive strict ornamentale, fără reprezentări heraldice și însemne textuale, sau doar conținând litere (care corespundeau probabil unor inițiale), aplicate pe cărți, tot cu negru de fum și cu ajutorul unor șabloane, anunță, în spațiul spiritual românesc, o disponibilitate a gustului, care actualmente este satisfăcută de *ex libris*-urile eminamente grafice, cu sau fără înscrisuri, veritabile opere plastice contemporane! Pe un exemplar al *Apostolului* de București din 1683 apar iarăși două *ex libris*-uri particulare, aplicate cu ștampile, sau șabloane, motivul fiind reliefat tot cu ajutorul negrului de fum²⁶. Care dintre posesorii succesivi ai volumului va fi aplicat și însemnul particular de proprietate pe care îl evidențiem este mai greu de stabilit! Posibilitatea ca aceste ornamente decorative aplicate pe cărțile vechi să fi fost doar manifestări estetice ale posesorilor, simple exerciții plastice, fără conotații de proprietate, este desigur

²³ Cota BV 838.

²⁴ Vezi Doina Dreghiciu, Gabriela Mircea, *Miscelaneu bibliografic: ediții didactice latine și trei cărțuli interbelice din „Biblioteca veche” a muzeului albaiulian în Apulum*, XLI, 2004, p. 462–467.

²⁵ Vezi Doina Dreghiciu, Gabriela Mircea, *O schiță de biografie a protopopului albaiulian Nicolae Rațiu*, în *Apulum*, XLII, 2005, p. 291–310.

²⁶ Cota CVR 6, pe foaia de gardă I r (vezi și *Anexa*).

mai mică decât cea conform căreia ele constituiau și semne ooriginale, particulare de proprietate, efectiv distinctive ale specimenelor amintite.

Desigur, și în cazul cărților românești, pot fi identificate relativ numeroase cazuri când s-au utilizat *ex libris-uri ștampilă*. Poate fi exemplificată practica respectivă, cu mai multe cazuri, ca: pe *Cazania lui Varlaam*, amintită deja, apărea un *ex libris* de colecție bisericească, imprimat cu cerneală mov, al Muzeului bisericesc „Sabin Olea” din Cib, utilizat după 1947²⁷; o ștampilă aproape identică apărea și pe filele de început ale unui *Octoih* de Târgoviște din 1712²⁸, pe prima foaie nenumărată fiind prezent și un *ex libris-ștampilă*, al aceleiași colecții, conținând următorul text: *Oficiul Parohial Gr. Cat. Cib.*; pe un exemplar al *Liturghiei* de București din 1728 apărea un *ex libris-ștampilă*, imprimat cu cerneală mov, al mănăstirii Nicula, prezent pe paginile 58, 59, 118 și 145, cu o frumoasă reprezentare centrală a *Maicii Domnului cu pruncul*, având trimitere evidentă spre icoana făcătoare de minuni și cu un text în exergă, din care reieșea că ștampila respectivă era de fapt sigiliul mănăstirii²⁹.

Sigur, este necesar să se facă diferențiere între *ex libris-urile ștampilă* propriu-zise și cele *sigilare*, cum vedem că era considerat cel al mănăstirii Nicula, amintit anterior, deși el poate fi tipologizat, dat fiind faptul că era destul de mare, ca *ex libris ștampilă propriu-zis*, câtă vreme cele *sigilare propriu-zise*, mai vechi, pot fi considerate cele care corespund îndesebi unor sigilii inelare personale, diferențierile făcându-se, desigur, în funcție de dimensiuni sau de materialul folosit la confecționarea negativului. Ca atare, *ex libris-urile sigilare* (care nici n-au mai fost teoretizate ca *ex libris-uri*, fiind confundate adeseori, cum s-a relevat deja aspectul în cazul celui al lui Nicolae Văcărescu, cu *ex libris-urile ștampilă*) pot fi considerate cele mai vechi și de dimensiuni mai mici, diferențele dintre cele *sigilare* și cele de tip *ștampilă* fiind date de natura negativului, fiind folosit un material mai dur în cazul celor *sigilare*, decât în cazul celor *ștampilate*, respectiv de dimensiunile sau modul de concepere și realizare, inclusiv de maniera de degajare a părților de prisos ale negativului, recurgându-se fie la incizie, fie la excizie, precum și de modul în care urmau a fi folosite, fie pentru a fi imprimate în ceară, fie pentru a fi unse cu cerneală și imprimate direct pe hârtie, prin presare manuală. În urma examinării aspectului lor, este evident că *ex libris-ul de colecție al mănăstirii Nicula este de tip ștampilar*, deși și el este considerat un sigiliu, chiar dacă negativul va fi fost realizat în metal, ceea ce nu pare a fi (!), apropiindu-se totuși sensibil de cele propriu-zis *sigilare*, câtă vreme unul dintre cele mai valoroase *ex libris-uri* ale

²⁷ Cota CVR 414, f 126 r (vezi și *Anexa*).

²⁸ Cota CVR 397.

²⁹ Cota CVR 125.

colecției de carte veche românească a muzeului din Alba Iulia este unul *propriezis sigilar*. Pe o valoroasă tipăritură de București, un *Molitvenic* din 1729 apare un *ex libris* manuscris deosebit de important, redactat în 1778 de pomenitul deja protopop ortodox al Bălgradului Nicolae Rațiu, confesorul lui Horea: „Să să știe că acest *Molitvenic* este a lui Nicolae neounitul din Bălgrad...”, în contextul căruia a fost integrat, prin imprimare cu negru de fum, sigiliul inelar al protopopului, care la vremea respectivă era, fără dubii, protopop, cum reiese din descoperirea inedită făcută recent, deoarece semnalarea pe care o operăm constituie o noutate deosebit de interesantă în bibliografia referitoare la o perioadă puțin cunoscută din istoria orașului Alba Iulia, respectiv din viața confesională locală, mai ales că, până la ora actuală, nu s-au mai făcut nici referiri la vreun sigiliu personal al protopopului amintit! Aplicarea sigiliului personal pentru autentificare unei formule manuscrise de *ex libris* este deosebit de interesantă în sine, practica respectivă relevând faptul că prin înscrierea textuală pe filele unei cărți a proprietății asupra ei se urmărea publicarea, adevărarea și chiar autentificarea unui atare proprietăți, chiar și cu de la sine putere, prin aplicarea propriului sigiliu inelar. De unde și fermitatea formulării: *Să să știe că...* Este, de asemenea, evident că protopopul și-a pus semnătura și și-a aplicat sigiliul pe volumul în cauză pentru că el se afla efectiv în proprietatea sa personală, era un volum numai al său, nefăcând același lucru cu cărțile de care beneficia la sediul bisericii în care își desfășura în principal activitatea ecleziastică, respectiv la biserica din Maieri I, moștenitoare și ea, nu numai cea din Maieri II, a Mitropoliei ortodoxe a Bălgradului, din secolul trecut!

Un interesant *ex-libris* greu de acceptat ca atare, sau însemnare de proprietate indirectă asupra unui volum, cu esențiale implicații colaterale, este cel realizat la sfârșitul secolului al XVIII-lea sau începutul secolului al XIX-lea pe un exemplar al *Liturghierului* slavon al lui Bojidar Vukovici, apărut la Veneția, cu probabilitate, chiar în 1519, sau în cele două decenii ulterioare. Semnătura protopopului greco-catolic al Alba Iuliei, Gheorghe (cum își spunea) sau George (cum este consemnat în bibliografia influențată de școala latinistă blăjeană) Demeter, pe valorosul exemplar, semnalat pentru prima dată acum, denotă faptul că el se afla în acel moment, respectiv pe la începutul secolului al XIX-lea, în dotația unei biserici greco-catolice, de care protopopul răspundea, la vremea respectivă. Se poate presupune chiar că, în timpul păstoririi protopopului George Demeter, el se afla în dotația unui lăcaș de cult greco-catolic din Alba Iulia, aflat așadar în reședința protopopiatului amintit, respectiv în cea a bisericii din Maieri II, sau în cea a bisericii din Lipoveni, ceea ce conferă însemnării valoarea unui așa-zis *ex libris* indirect, prin intermediul căreia ni se configurează o anume proprietate asupra piesei, pentru că textul

respectiv ne determină să atribuim volumul uneia dintre așezămintele amintite. Aceeași ipoteză este susținută și de cea de-a doua însemnare, greu de interpretat, care leagă și ea, putem crede, proveniența mai îndepărtată în timp a exemplarului tot de Alba Iulia, chiar de vechea bibliotecă mitropolitană, existentă acolo înaintea unirii din timpul lui Atanasie, deși tipăritura a fost achiziționată la muzeul din Alba Iulia, după 1989, de la Galda de Jos, unde a ajuns, putem crede, doar mai pe urmă, în mod întâmplător!

Interesantă, sub aspectul apartenenței la anumiți posesori și al circulației sale, este și cazuistica exemplarului *Pravilei de la Govora*, de la 1640, din componența colecției de carte a Bibliotecii documentare a muzeului din Alba Iulia. Astfel, în legătură cu el se pot concluziona următoarele: primul posesor cert al volumului a fost Gheorghe din Sălciua, în 1707, pentru că partea a doua a însemnării sale, respectiv semnătura sa fermă din final, datată cu exactitate, îi conferă un atare statut, dincolo de faptul că prin însemnarea respectivă se specifică și prețul de achiziție al cărții, considerat deosebit de important de către noul său posesor. Semnătura respectivă, prin care se proclamă posesiunea asupra volumului joacă rolul unul veritabil *ex libris* manuscris, deși nu s-a folosit expresia consacrată! Mai apoi, în 1720 volumul a intrat, împreună cu alte trei cărți, în zestrea bisericii din Sălciua de Jos, printr-un act de danie. Diecii care s-au semnat ulterior pe carte, Ignat și Simion, n-au fost, putem crede, posesori ai săi, ci doar cititori vremelnici, prețuitori însă ai valorii sale, numele lor, specificate prin însemnare manuscrisă, neavând, probabil, valoarea unor *ex libris*-uri.

Exemplarul *Cazaniei lui Varlaam*, Iași, 1643, prezentat și el în Anexă, prin intermediul unora dintre însemnările sale marginale manuscrite, ne-a prilejuit și el câteva observații sintetice, după cum urmează. Proprietatea popii Ion din Sărăcsău asupra cărții, exercitată probabil în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea este oarecum îndoielnică, pentru că semnăturile sale pot fi considerate primordial exerciții de scriere, pe care le-a efectuat pe foile unei cărți aflate în dotația bisericii unite, din localitatea menționată, deși n-ar fi exclus ca odată cu dobândirea deprinderii scrisului, sau chiar în vederea perfecționării sale culturale, inclusiv a perfecționării scris-cititului, preotul să fi dobândit și dragoste pentru cititul cărților și, ca atare, să-și fi cumpărat volumul menționat, în acest caz numele său specificat pe foile amintite putând avea valoare de *ex libris incomplet, indirect*!

Este evident că toate considerațiile schițate anterior referitoare la tipologia *ex libris*-urilor de pe vechile cărți românești nu constituie decât schițe ale unor noi posibile interpretări, pe care dorim, în primul rând, să le supunem unei discuții publice, înainte de-a încerca sintetizarea posibilelor lor tipologii, pentru a verifica ce anume din ele poate fi menținut și ce anume nu poate fi

acceptat sub nici o formă. Intenționăm, desigur, să ne aprofundăm cercetarea, bazându-ne pe examinarea atentă, chiar grafologică³⁰, a însemnărilor manuscrise, pentru a decela și exemplifica valențele lor de *ex-libris*-uri. Ca atare este evident că încercăm să definim o sensibil nouă metodologie de abordare a problematicii *ex libris*-urilor, chiar dacă în spațiul cultural românesc nu vom găsi speciile pure ale conceptului respectiv, decât arareori. Pot fi adâncite, în continuare, inclusiv exemplificările cu diferite cazuri concrete, așa cum reies ele din consistenta *Anexă* a studiului de față, se pot nuanța și releva alte fațete, neteoretizate încă ale realității utilizării unor interesante și bogate în conținut *ex libris*-uri evidente sau doar însemne de proprietate, noi pledând însă pentru ideea de-a se pune, cu mai mult curaj decât până acum, semnul egalității între cei doi termeni, care, în fond, au același înțeles, pentru că, altfel, putem și să ne învârtim prea mult în jurul uneia și aceleiași noțiuni.

ANEXA

1. LITURGHIER, VENEȚIA, SEC. XVI

Cota CVR 576

- pe fila 1 a celui de-a doilea caiet v: *Fiind protupopol locului/ Gheorghe Demeter*, cu litere chirilice și cerneală maro închis;

- pe fila 8 a celui de-al doilea caiet v: *tipografie Belgradțk<i(?)>*, cu litere chirilice și cerneală maro.

Referințe bibliografice: Sofia Știrban, *Restaurarea unei tipărituri nedatate. Identificarea, datarea și localizarea mărcilor de hârtie în Apulum*, XXXVI, p. 619–625; Doina Dregheciu, Gabriela Mircea, *Un liturghier slavon de la începutul secolului al XVI-lea păstrat la Alba Iulia*, în *Revista română de istoria cărții*, II, nr. 2, p. 33–38..

2. PRAVILA, GOVORA, 1640

BRV, I, 39, p. 108–114.

Cota CVR 477

- pe filele 16 v–19 v, greșit numerotate: *Să să știe că am cumpărat/ această carte pravila de la/ G<heorghe?> d<in> <heul?> D<u>m<i>tra/ ...*[textul este integral acoperit, prin mângălire cu cerneală maron închis, de către un alt posesor, ulterior, ca de altfel și restul fragmentelor de pe toate paginile specificate n. n.] *.../ zloți șase. Eu <Gheor/ ghie?> din Sâlcioa de Sus/ <ea>t 1707 mesiț<a>: ap<rilie>:23 dn<i>/*, cu litere chirilice;

- pe filele 35 v–46 r: *1720/ ace<a>stă sfânta pravilă/ molitvenicul și catavas<ierul>/ l-au o<a> cumpărat Ionici Gavril/ și Ionici Dumitru/ și Ionici Ion și iar*

³⁰ Sau, cel puțin, comparând trăsăturile individuale ale înscrisurilor manuscrise, pentru a încerca tratarea sistemică a celor realizate de o mână, sau alta!

Ionici Ion/ și ficii lor/ Dămian și Sănion/ și iară Sămion Toaderu/ Iancul/ și să grijască de aces<te> 4/ cărți căruznicul/ cu ficii lor, Mihailu și Dămian/ că-i t<o>ată moșie la Sălciua/ de Gios și cine o va fura/ să fie afurisit de 318 de părinți/ sfinți și să fie anatema amin; cu litere chirilice și cerneală maro de epocă;

- pe fila 58 v, de aceeași mână, care a realizat și însemnarea de pe paginile 35 v-46 r: 1760 mv, sau m<ai> 2, dacă se atribuie ultimelor slove anterioare valoarea de inițială a lunii și de slovă cifră denotând ziua lunii; însemnare realizată cu litere chirilice;

- pe fila 105 v: 1760 m<ai> 2 scris-amu Ignat diaculu; același posesor, sau doar lector al cărții nota pe filele 18 v- 19 r: și fericte de cela ce păzește/ pravila precumu ne învăță/, cu litere chirilice;

- coperta II: Sănătate Du/ misale/ scris-am/ eu Simi/on diacu/ din...ani 1779.../, cu litere chirilice.

Referințe bibliografice: Doina Lupan, Lucia Hațegan, *Cartea veche românească în biblioteca Muzeului de Istorie Alba Iulia(I) în Apulum*, XII, p 393; Eva Mârza, Doina Dreghiciu, *Cartea românească veche în județul Alba. Secolele XVI-XVII. Catalog*, Alba Iulia, 1989, p. 59–60.

3. CAZANIA LUI VARLAAM, IAȘI, 1643

BRV, I, 45, P 137–143; IV, 45, p. 190

Cota CVR 414

- pe fila 98 r: *Proprietatea muzeului bis<eri>cesc/ din Cib –sat–1934*, cu litere latine și cerneală neagră;

- pe fila 100 v: *Proprietatea Muzeului Bisericii române-unite Cib-sat 1934/* cu litere latine și cerneală neagră;

- pe fila 126 r: stampilă cu cerneală mov *Republica Populară Română/ [urma stema]/ Ministerul <Artelor și Informa>țiilor/ Muzeul bis. „Sabin Olea”/ Com. Cib-sat, jud. Alba/ Nr. 249/ 19...luna...ziua.../;*

- pe fila 327 v: *Eu popa Ion am scris că aceasta ca/ rte iaste a lui popa Ion din Sărăcsău ou/ ounitu dipe(sic!) nu știe scri<e> bine că/ acuma să învăță/ de cân<d> am fostu în Blaj .../;*

- pe fila 5, a doua numerotare: ...*din Sărăcsău/ Ion din Sărăcsău/.*

Referințe bibliografice: Daniela Poenaru, *Contribuții la Bibliografia Românească Veche*, Târgoviște, 1973, 45, p 169; Doina Lupan, Lucia Hațegan, *op. cit.*, în *Apulum* XIII, 1975, p. 356–357; Eva Mârza, Doina Dreghiciu, *op. cit.*, p. 63.

4. EVANGHELIE ÎNVĂȚĂTOARE, DEALU, 1644

BRV, I, 46, p. 144–147

Cota CVR 344

- pe coperta I în interior: *Aceasta Carte.../ alui Gheorghie Chirilă/ După mortea lui Gheorghie/ Chirilă au lăsat-o popii/ Chirilă la beseareca sa/ ca să-i fie pomenire/ lui Gheorghie și Mărie și tot neamu/ Scris-am eu popa Chirilă/*

P<a>r<o>hu<l> Unit al/ Ghirbomului/ Sig. 14 mai 1810, cu chirilice și cerneală maro: în același loc, cu litere latine și creion chimic: Vasile Godiciu;

- pe pagina 9: *Această carte iaste a popii Chirilă*, cu litere chirilice și cerneală maro, pe aceeași pagină pe marginea laterală dreapta un desen al aceluiași posesor constând din mai multe inițiale înflorite!

- pe pagina 22: *Vezi ficiorul cel tânăr cum paște/ porcii dacă și-au risipit au/ vuția sa/ 1834 28 ianu<arie>*, cu litere chirilice și cerneală maro și de aceeași mână, pe paginile 22 v și 23 r: *Skis-am eu Cyrillus Papp m. p. An<n>o 1834 29 Ianu<arie>* [cu litere latine și cerneală maro]/ *La fitsorul Meu Ioan<n>es Pop las atsaste Carte. Nimene se nu indresneasca a o streina/ de la densull*, cu litere latine și cerneală maro;

- pe pagina 137: *Această sfântă carte ieste... a Popi Mathei/ din Hăpria*; [cu litere chirilice] *Ego Demetrius Papp* [cu litere latine], însemnare cu cerneală de epocă maro;

- pe pagina 302: *Această sfântă cazanie ieste/ a Popi Niculae/ din Hăpria*, cu litere chirilice și cerneală maro;

- pe pagina 424- 423 [în loc de 425!], 428-429: *Această Căzanie iaste a lui Nechifor/ popa rămasă de popa Matei[și]/ popa Niculae și numai Ion are treabă/ nice am altă Căzanie/*, cu chirilice și cerneală neagră de epocă;

- pe pagina 480, 481, 482, 484, 485, 486, 487: *Să să știe că această/ sfântă/ carte iaste/ a răpăusatului popi<i>/ Ștefanu întru/ Domnulu/*, cu litere chirilice și cerneală maro;

- pe pagina 143: *Această Carte ce să cheamă Poucenie iaște a popii Mathei de la Hăpria* [adăugat, de aceeași mână, dar cu cerneală diferită] și *o dat-o de păomană la ne/ potu-so Antonie/*, cu chirilice și cerneală maro;

- pe paginile 550, 552, 553, 554, 555, 557, 559, 562, 565, 566, 567, 568, 569 și 570: *Aceasta carte/ ce să chemă/ Păoucenie/ este/ a nostă/ a feciorilor/ răpăusatului/ popa Ștefan/ din Hăpria/ după ducerea/ din lumea aceasta/ o lăsat-o popi<i> Matei/ și popi<i> Niculae/ Dumnezeu să-l odihnească;*

- pe paginile 612, 613: *Aceasta carte este a besereci<i>* [cu litere chirilice]/ *Olah Girbomului <18>86* [cu litere latine] însemnare realizată cu cerneală maro de epocă;

- pe pagina 676: *Iosifu Cosma*, de două ori, cu creneală albastră și litere latine, o semnătură elaborată, frumoasă;

- pe pagina 766: *Să știe că această carte iaste a popi<i> Mateiu/*, cu litere chirilice și cerneală maro;

- pe fila 67 a doua numerotare: *Părinte popo Mărine de la Dumitra cu barbă neagră care nu stă în cu/ vântu cu<m> trăbă. Scris/am eu/ popa Matei din Hăpria cu barbă nu pre mare, în cuvânt cum trăbă*, cu litere chirilice și cerneală maro;

- pe coperta II, în interior: *Mă recomand<u>/ lu Godiciu Vasile/ cantor la biserica greco/ catolic<ă> Ghirbom/ scrisoarea va moșteni/ iară mâna va putrezi/*, cu creion negru și litere latine.

Referințe bibliografice: Doina Lupan, Lucia Hațegan, *op. cit.*, II, în *Apulum*, XIII, 1975, p 358-360; Eva Mârza, Dopina Dregheciu, *op. cit.*, p. 84-87.

5. NOUL TESTAMENT, BĂLGRAD, 1648

BRV, I, 54, p. 165–170

EXEMPLAR A

Cota CVR 347

- pe filele 41 v, 42 r, 44 r-v, 45 r–52 r: *Această Tistamentă/ l-au luat preuteasa popi<i> Nicolae/ di<n> Potrănji bişereci<i> şi/ şi un Ceaslov din ceaşi feal şi/ o Cazanie trei cărţi/ să-i fie pomeană ei şi tătuni<-său>/ că le-au fost cu<m>părat su<...>/ ca să fie nemişcate/ de la sfânta beserecă der cine/ tinde să o eia să fie afurisit/ de 318 ogteşi şi să fie/ pglobit cu 24 florinţi/ ca un furu de beserecă/ [textul pare a continua firesc, sensul fiind logic, dar grafiile celor două secvenţe manuscrise diferă categoric!] *Scris-am eu protupopul/ din Karlova/ în anul 1731*, cu litere chirilice şi cerneală de epocă maro;*

- pe fila 64 v: *Acest Tistament iasste/ tipărit di cel maii întii/ în Ardial mitropolit/ Stefan/ Simon la anul Domnul<ui> 1648/ 1648/*, cu litere chirilice şi cerneală maro de epocă;

- pe fila 128 r: *Tomotaş György m. p. gör. kath. Kántor*, cu litere latine şi creion negru;

- pe fila 226 r: *1843/ agust/ 10 zile/ Scris-am/ Ioan Pono/ ran?/ născut la/ anul Dom/ nu/ lui/ 18/ 14/* cu litere chirilice şi cerneală de epocă maro.

Referinţe bibliografice: Doina Lupan, Lucia Haţegan, *op. cit.*, I, în *Apulum*, XII, p. 361–363 (sub cota respectivă a fost tratat însă un alt exemplar al aceleiaşi tipărituri, cel aflat tot în colecţia muzeului din Alba Iulia dar având cota S.U. nr. inv. 3476 şi, ca atare, autoarele amintite au editat alte însemnări de carte); Eva Mârza, Doina Dreghiciu, *op. cit.*, p. 103–104.

EXEMPLAR B

Cota CVR 479

- pe fila 3: *Această Sf<â>n<t>ă <E>v<anghe>lie am cumpărat eu pop Armega/...pomeană popa Armega*, cu chirilice şi cerneală maro;

- pe fila 187 v: *Joldoş Gavril*, cu chirilice şi cerneală maro, remarcându-se frumuseţea semnăturii, cu un duct caligrafic deosebit.

Referinţe bibliografice: Doina Lupan, Lucia Haţegan, *op. cit.*, I, în *Apulum*, XII, p. 363; Eva Mârza, Doina Dreghiciu, *op. cit.*, p. 109.

EXEMPLAR C

Cota CVR 485

- pe fila V nenumerotată: un pomelnic în slavonă, foarte interesant, a unuia din preoţii, rămas anonim, care a folosit cartea;

- pe fila 2 v: *să ştiţi fraţilor că aceaste carte nu-i a satului ce-i <a> lui popa/ .../*, cu litere chirilice şi cerneală maro;

- pe fila 2 v, 3- 8 r-v, 9 r: *În numele tatălui a hiului şi a Sfântului Duh amin Această sfântă Ev<an>ghelie/ mărturisind tot satu Der/ țe cea Mare cum că cine o au*

cu<m>păra<t>/ o au cumpărat să hie pe sama besericei și cine/ a hi popă să hie D<u>mnezău/ pintru cine o au cunpărat/ și pintru tot rodul lor/ celor vii și celor morț/ dară cine să va afla să o ee/ din besereca Derței cei Mari/ să o ascu<n>dă sau să o ducă/ acela să hie afurisit/ anatema ca Sodoma și Gomora/ și ca Arie căruie s-au/ vărsat mațele/, cu litere chirilice și cerneală maro.

Referințe bibliografice: Doina Lupan, Lucia Hațegan, *op. cit.*, I, în *Apulum*, XII, p 363; Eva Mârza, Doina Dreghiciu, *op. cit.*, p. 98–99.

6. APOSTOL, BUCUREȘTI, 1683

BRV, I, p. 258–262

EXEMPLAR A

Cota CVR 6

- pe foaia de gardă I r: *Maxim Angelu*, cu creion negru și litere latine; *Angel Augustin/ din Csugudiu Daskal/...*, cu cerneală maro și litere latine; pe aceeași foaie, mai jos au fost aplicate 2 stampile în negru de fum, care constituie 2 *ex libris*-uri particulare de secol al XVIII-lea, cu probabilitate, deosebit de interesante, pentru că ele prefigurează *ex libris*-ul modern, prin care se pune în evidență o reprezentare figurativă, grafică și mai puțin dintr-un text însoțitor;

- pe foaia de gardă I v: *Agostinu/ Angelu/ dein/ Ciugudiu/ <1>864/5*, cu litere latine și cerneală maro; pe aceeași foaie, sus în dreapta, *Anghel Ioan/ cl II/ 1933/34/*, cu litere latine și cerneală neagră;

- pe fila III nenumărată r: *Acest Sfânt Apostol l-am cumpărat cu 12 flo<rinți>/ de la Anghel Petru din Ciugud/ și l-am dăruit Sfente<i> besereci/ <d>e la Ciugud a neuniților/ și de pomenă în anul 1787 [cu cifre arabe]/ avgust 9[cu cifră arabă]/ Eu smeritul și mult păcătosul robul/ lui D<u>mnezeu eu Ni<c>o<l>ae Ciul Dascăl/ ot Belgrad/*, cu litere chirilice și cerneală maro, însemnarea fiind redactată cu o dexteritate deosebită în cele ale scrisului, nelipsindu-i nici câteva înflorituri grafice, constând din linii ornamentale îngroșate caligrafic și ușor unduite, ale condeiului, ea fiind mai apoi anulată cu linii relativ subțiri, de culoare mai închisă, de către un posesor ulterior al volumului;

- pe fila 1 r, pe o fâșie de hârtie de la tranșă, cu care s-a restaurat, la un moment dat, cartea: *die 16 ta 9 br. <1>814 per Dragosy Pantelimon Szelling cum.../ ...tentibus Ioanne Sipos cum .../*, cu litere latine și cerneală maro, dar însemnarea respectivă a aparținut hârtiei cu care a fost restaurat volumul, la tranșa interioară, cu ocazia unei recondiționări radicale, săvârșită în vechime;

- pe filele 2–5 r: *Să știți/ ace<st> sfânt/ Apostol/ estște[sic!]/*, însemnare încercată de unul dintre posesorii volumului, rămasă neterminată, cu litere chirilice și cerneală maro;

- pe filele 10 v, 11–13 r, 14 r, 15 v [însemnarea a fost răzuită], 16 r: *Acest sfânt Apostol este/ a lu<i> Petru Anghel diiac din Ciugud/ Martie în 7 zile 1768/<și>i l-am dat eu popa <...>or/.../ .../ ...Petru diiac ... din Ciugud/*, cu litere chirilice și cerneală neagră;

- pe filele 17 v, 18r-v: Să <să> ști<e> <că> acest sfânt Apostol/ este a lui Petru popa Anghel din/ ...13 zile/, cu litere chirilice și cerneală maro;
 - pe fila 35 v: Eu Petru Anghel Cantor/ cu litere chirilice și cerneală maro;
 - pe fila 85: Scris-am/ eu mai sus/ însemnat/ [cu chirilice] Csugud Pe/ trus canto<r>/ unitus Ia<uarie>/ 18 anno 17.../ [cu latine], însemnare cu cerneală maro;
 - pe fila 90 r- 89 v-r: Să ști<i> <că> această sfântă carte este a lui Petru Diiac/ din Ciugud 1780 mai în 21 zile scris-am/ eu Petru/ .../, însemnare așternută pe orizontală cu cerneală maro, anulată de către un posesor ulterior al cărții;
 - pe fila 139 r: ...Avram 1760 aprilie în 8 zile..., cu chirilice și cerneală maro;
 - pe fila 144 v: ...s-au botezat Ion pruncul meu/...<apr>ilie în 8 zile scris-am eu Petru/ ...pament sau Anghel Diiac din Ciugud/... ca cine ...1780 i<u>nie în 21 zile/ ...anul.../;
 - pe fila 145: Să știe de când s-a botezat pruncul Meu Avram în/ ...și s-au botezat în Ciu<gud>/ la sfânta beserecă non<unită?>/ 1781 Gen<arie> 25 zile, cu litere chirilice și cerneală maro;
 - pe fila 147 r: Să ști<i> <că> acest Apostol/ este al a popii/ Avram și al preutisi<i> Stană/ din Ciugud l-au dat/ 1765/ Scris/ am eu popa/ Avram 176<5>/ martie în 8 zile, cu litere latine și cerneală maro; mai jos, pe aceeași pagină Scris-am în anul 1765/ martie 8 zile/ Petru Diiac/; mai jos Eu popa Avram/ l-am dat/ juneri meu Petru/ și fetei mele Sanflora/ și l-am dat lui Anghel Petru din <Ciugud> să-i fie moșie / lui/ Petru Diiac/ Anghel Ciugud/, cu litere chirilice și cerneală maro, de epocă;
 - pe paginile 161v, 162 r-v, 163 r-v, 164 r: se repetă însemnarea din 1765 a lui popa Avram;
 - pe paginile 165 r și 166 r: ...a popi<i> Petru Anghel din/ Ciugud...ano 1777 martie 8/, cu chirilice și cerneală maro;
 - pe ultima foaie de gardă: Maxim Angelu/ parocu din Ciugudiu/ cu creion negru și litere latine; mai jos, Pre acesta cruce se restineste/ Isusu Hristosu păzi/ toriu lumei 1862/3/ Benedicu Angelu./ cu creion negru și litere latine; mai jos Maxim Angelu; pe aceeași foaie, în zona ei centrală se mai află și 2 stampile *ex libris*, costând dintr-o pecete, probabil inelară, ovală, care conține, cu probabilitate inițialele unuia dintre posesorii cărții, constând din literele A și Th[chirilic].
- Referințe bibliografice:** Doina Lupan, Lucia Hațegan,, *op. cit.*, *Apulum*, XII, p. 375; Eva Mârza, Doina Dregheciu, *op. cit.*, p. 131.

EXEMPLAR B

Cota CVR 319

- pe coperta I interior: Această sfântă și dumnezeiască/ cartea este a lui popa Ștefan/ din Galda de Jos/ Ca să știe că această sfântă și dumnezeiască carte/ ce să zice Apostol este anume a popii/ Ștefan din Galda de Jos ca să nu o poată nime înstreina di la fii miei/ eară care ar îndrăzni una ca acest/ să fie afurisit/ Scris-am eu popa Ștefan de la Galda/; de aceeași mână, mai jos: Această sfântă și dumnezeiască carte/ estea a popi<i> Ștefan din Galda de Jos/ să fie de moșie fiiloru miei pe neam/ pe sămânță după moartea mea/; de aceeași mână, mai jos: Această carte iaste a popii Ștefan de la.../; de

aceeași mână mai jos: *Această sfântă carte anume Apostol iaste/ a popii Ștefan de la Galda: de Jos/ Eu popa: Ștefan logofăt; toate cu chirilice;*

- pe foaia manuscrisă I r: *Această Carte s-au dat ...lui Iosif diacu/ Nicol<i>ță și s-au dat în tri florinți vonași să fie.../ maiu în 10 zile anul Domnului 1783; cu chirilice;*

- pe foaia manuscrisă II r: *Scris-am eu m<u>lt păcătosul Popa Ștefan de la Galda de Jos/ ficiorul popei Preda Cântărețul./ Anii Domnului 1719, luna lui Aprilie 7 zile./ când s-au vândut grăul în Carlova, feardela cu 2 florinți/ iară în Zagna [Zlatna], s-au vândut grăul feara cu 7 horgoși./; cu litere chirilice;*

- pe foaia manuscrisă II v: *Țirlea Trif; cu chirilice;*

- pe foile nenumerotate, tipărite, de la început (1–4 r); 1791/ luna aprilie/ 14 z<ile>/ amu scrisu/ eu popa Irimie/< cu litere chirilice;

- pe filele 1–8 r numerotate: *Această Sfântă și Dumnezăiască/ carte, ce să zice Ap<o>s<to>l iaste a mea/ anume a lui Popa Ștefan de la Galda/ de Jos, din Varmeghia Carlovii,/ ficior Popei Preda Peavețul, o am/ cumpărat de la Popa Gherman, munteanu<l>/ să-m<i> fie moșie, mie, și fiilor miei./ scris Popa Ștefan rojd. 1719 ghen<arie> 6; cu litere chirilice și cerneală maro;*

- pe filele 9–23 r: *Această Sfântă/ și Dumnezeiască/ carte Apostol/ o am cumpărat/ eu Barb/ Iacob cu soția sa/ Sava și o <a>u/ închinat/ Sfintii Biserici/ la Valea Uzi<i>/ să fie pomenire/ vecinică și cine/ s-ar afla/ să-l fure/ sau se-l înstreineze/ de la Sânta/ să fie afurisit/ de sfintele/ Bis<e>reci/ și o <a>m/ eu Barăb/ Iacob/ de la Popa Ruca [sau Luca]/ Sabăo de la Geagiu de Sus/.*

Referințe bibliografice: *Apulum*, XII, p 374–375 și Eva Mârza, Doina Dreghiciu, *op. cit.*, p. 120–130.

7. BIBLIA, BUCUREȘTI, 1688

BRV, I, 86, p. 281–291; IV, p. 206–207

Cota S.U. nr. inv. 519 (fost 3517)

- pe pagina 152: *Această Biblie este a lui Mihai vornicul/ Zado<...>ane Dobrosloveanul/, cu cerneală neagră și litere chirilice;*

- pe pagina 268: *Aceasta Biblie este a lui Nicolaie vornecu și aceasta este, cu litere chirilice și cerneală maro, reluată pe pagina 270;*

- pe pagina 308: *Aceasta biblie/ mi s-a dăruit mie/ de la părinți; Dumitrache Hiița/ Anulu 1869 Ianuarie 1/ B. Dumitrache/;*

- pe pagina 424: *Am scris eu robul lui Dumnezeu Gligorașcu, cu litere chirilice și cerneală maro;*

- pe pagina 428: *Aceasta Biblie iaste a lui Mihai vornicul Zado<...>ne Dobrosloveanul/, cu litere chirilice și cerneală maro;*

- pe pagina 505: *Acesta Scriptură este a lui/ Gligorașco ot Le <...>, cu litere chirilice și cerneală maro;*

- pe pagina 523: *Această Biblie este a lui/ Nicolae Vornicu <...>/ însemnare relizată d același posesor, care a scris și p pagina 505, cu cerneală maro și litere chirilice;*

- pe pagina 553: *Această biblie iaste a dumnealui vornicul Mihai Zado<n?>ne/ cu cerneală neagră și litere chirilice;*

- pe pagina 576: Această Biblie este a lui Nicolae Vornicu și acușa este a lui Corniță și am cumoprat-o eu la luna/ lu februar 1700 și 9 este de atunci de când au cumpărat la leat 1700 și 9/ Gligorașco.../, cu litere chirilice și cerneală maro;

- pe pagina 663: Această Biblie iaste a dumnealui răposatului/ Mihai Dobrosloveanu, ce au fost vornic/ de domnie, și am scris eu cel mai jos numit/ Log. <...>rupceanu av<gust> 16 dni 1759/, cu cerneală neagră și litere chirilice;

- pe pagina 698: Această Biblie a lui Dobroslovenului s-au iscălit Gligorașco.../, cu litere chirilice și cerneală maro;

- pe pagina 812: Această sfântă Biblie/ iaste a lui Nicolae Dobroslo/ sloveanu/ ficior Stanco(?)/ ...în zilele prea luminatului .../ și năltatului Domnu Țărăi/ Rumânești Io Mihai Racuviță Vod Vod, let 7250 [1742]/ cu litere chirilice și cerneală maro; de aceeași mână, mai spre stângă: Andronache Vel Ban Cra<i>ova; în parte stânga se mai află o însemnare, de aceeași mână și cu aceeași cerneală, din care merită transcris numele din epocă al Moldovei: ...Țarei Moldovei/ ...Io Costandin/ Nicolae Vod Vod/;

- pe pagina 816: Gheorghe log. ot Caracal, cu litere chirilice și cerneală neagră;

- pe pagina 832–833: În zilele luminatului Domn Io Nicolaie Petre Mavrogheni Vo<evo>d Vo<evo>d mai 1 1786 am slujit sfânta leturghie în sfânta biserică ce să ...Nicolae în satu Stoborești...pop Gheorghe .../ în zilele luminatului domn.../ cu litere chirilice și cerneală maro;

- pe ultima foaie manuscrisă a volumului: Romania/ De și am ântâmpinatu multe dificultăți/ în timpulu de cându nu am mai scrisu pe acesta/ însâ acum cu ajutorului creatorului cerescu avundu / ocașie tocmai la intervalu de patru ani a ua/ mai citi și cum ci stându fara nici ua treaba/ ma dedui la linevire ci ca un adevaratu/ creștin trebui a uâ citi cunoscandu binele și reulu/ adică întamplarile ce au petrecutu sfinții/ parinți în timpurile antice./ 1784 Noembrie 14/ București; cu cerneală maro și litere latine; mai jos de aceeași mână Rappetu erațiunea scrierei de susuși cu destual/ plăcere mă ocupai seriosu de proorocia Proorocului Eremia/ în privința luarei cetatei Ierusalimului de către ...fost Nobohodonosoru, acu am scisu cu/ piană de găscă, neposedându în pressență condei de feru/ 1876 Maiu 18/ București/ D. Bureșean m. p.

Referințe bibliografice: Doina Lupan, Lucia Hașegan, *op. cit.*, I, în *Apulum*, XII, 1974, p 376- 377; Eva Mârza, Doina Dreghiciu, *op. cit.*, p. 142–144.

8. EVANGHELIE GRECO-ROMÂNĂ, BUCUREȘTI, 1693

BRV, I, p. 328–335

Cota CVR 558

- pe filele 2r, 3 r: Această sfântă Evanghelie ne au trimis-o noă dar mărit BlagocistivulDomnu<l> Io Co<s>tandin voevod/ Domnul Țăr<ii> Rumânești și noi am dăruit-o dumisale lui Sauli/ b<i>v vel cămănariu le<a>t 7202 [1694] martie 1 d<ni> <Mihai ?> Cantacuzeno spătar, cu litere chirilice și cerneală maro de epocă, scriitura și mai ales semnătura celui care a realizat notița sunt remarcabile

Referințe bibliografice: Eva Mârza, Doina Dreghiciu, *op. cit.*, p. 157–158

9. PSALTIRE, BUCUREȘTI, 1694

BRV, I, 96, p. 335–337

Cota CVR17

- pe foaia de gardă I v: *Colectat de la/ Pop Nechifor/ cl I A/ din Bucerdea vinoasă(sic!)*, cu creion negru și litere latine; pe aceeași foaie un *ex libris* cu chirilice, acoperit de o etichetă, datând, cu probabilitate, din anul 1783, dar îndepărtarea totală a etichetei nu va fi posibilă decât la restaurarea volumului;

- pe foaia de titlu: un posesor de la 1849 a făcut o complicată socoteală pentru a constata că trecuseră 755 de ani de la tipărirea exemplarului, în 1694;

- pe foaia II nenumărată r: *Pop Nechifor cl I A comuna Bucerdea vinoasă*, cu litere latine;

- pe pagina 9: *...februar 16 zile/ 1848*, cu chirilice și cerneală neagră;

- pe pagina 53: *I<isus> H<risto>s/ Nika/ Toader Ioan*, cu chirilice îngrijite și cerneală maro;

- pe pagina 78, de aceeași mână, a lui Toader Ioan: *Sfârșit și lui Dumnezeu/ laudă/*;

- pe pagina 227: *Să citești acest Soroac/ Această carte iaste a lui popa Iacob din Bucearde*, cu litere chirilice și cerneală maro;

- pe pagina 239: *Pop Iabob/ din Boroș Bocearde/ Iulie 9 zile/ annu 1844*; tot cu litere chirilice și de aceeași mână ca și însemnarea de pe pagina 227, dar cu cerneală mai închisă la culoare;

- pe ultima copertă în interior: *<...>a Sfântă Carte a/ Pop Ion/ ce să fiia afurisit/ de toți o<a>meni<i>*.

Referințe bibliografice: Doina Lupan, Lucia Hațegan, *op. cit.*, I, în *Apulum*, XII, 1974, p. 381–382; Eva Mârza, Doina Dreghiciu, *op. cit.*, p. 159.

10. CHIRIACODROMION, BĂLGAR, 1699

BRV, I, 115, p. 372–377

EXEMPLAR A

Cota CVR 487

- pe filele 1 r și 2- 5 r-v: *Această sfântă Cazanie/ iaste a Sfintei Biserici/ neunite din Cechea, care s-ar/ ispiți a o înstreina de la/ sf<â>nta Biserică a Cechii/ unul ca acela să fie afuri/ sit de 318 sfinți/ s-au scris prin mine Nicolae Raț/ Protopop Neunit al Belgradului în anu 1794 Iulie 10 zile/*; cu litere chirilice și cerneală maro;

- pe filele 39 v, 40r-v, 41 r: *Această sfântă/ cazanie iaste a Sfintei/ Bisericii din Ceachea/ Scris-am eu Ioan Raica m.p./*, cu litere chirilice și cerneală maro;

- pe filele 333v, 334 r: *Lăudat iaste Dum<nezeu> Dumne/ zeul lui Israil/ Scris-am eu Petru Baldea/ An<n>o 1834/*, cu litere chirilice și cerneală maro;

- pe fila 413 v: *Eu Gheorghie/*;

- pe fila 415 v: *Întru tine maică cu osirdie s-au mântuit/ cel după chip luand crucea lui H<riso>s ar/ Scris-am eu Ion din Cechea/ anul de-i H<risto>s 1778/*, cu litere chirilice și cerneală maro.

Referințe bibliografice: Doina Lupan, Lucia Hațegan, *op. cit.*, I, în *Apulum*, XII, 1974, p. 368–369; Eva Mârza, Doina Dreghiciu, *op. cit.*, p. 180–181.

EXEMPLAR B

Cota CVR 536

- pe coperta I în interior: *Candin Mann Cantor și docente în/ Aiud anu 1868 februarie 17 dile/ finis/*, cu litere latine și cerneală fero-galică, remarcându-se scrisul mărunț și îngrijit; pe aceeași copertă, mai jos, cu creion negru, *Sztáncsél Áron*, de două ori, urmat de *Nagy Enyed 1879/*;

- pe foaia liminară I r: *Ieronimu Pascu/ Cantoru și docente in/ Aiudu an. 1885 febr. 23 iul/ e/*, cu cerneală mov și litere latine, însemnare realizată în mod deosebit, sub aspect grafic; dedesubt, pe aceeași foaie, *Gregorie B. Nestoru m.p./ cantoru și docente in/ Aiudu an 1885–6./* ; tot acolo, mai jos: *Sztincsel Aron/ Nagy/ Enyeden 1881 Marcius 5*, cu creion negru și litere latine;

- pe fila 266 v: *Aceasta carte este a bisericii române greco catolice din Aiud/ Iosif Marian/ învățător/ Am scris în ziua a 5-a din luna lui/ Septembrie 1915, fiind/ Dumineca a XV-a după Rusalii/ cu creion chimic și o grafie impecabilă, utilizându-se litere latine, cu un interesant adaus, scris tot cu creion chimic și deosebit de îngrijit: văzută de mine Samson Furda/ la 16 August 1923 când s'a vopsit st. Biserică;*

- pe ultima filă a tipăriturii v: *Ieronim Pascu/ stud absolutu/*, semnătură cu creion negru și chirilice;

- pe ultima foaie de gardă r: *Fostu Stud: absolutu/ Ieronim Pascu/ Kantoru și Docente/ in Aiudu 1855 22/ 2/ nascutu in Gârbova inferioare/*, cu creion negru și litere latine; mai jos: *Aureliu Popu/ cantor și docente/ in Aiudu 1886/ nascutu in Teiusiu/*, cu creion negru și litere latine;

- pe foaia de gardă de la sfârșit v: *Aureliu Popu/ cantor și Docente/ cu creion negru; mai jos Candin Mann/ Docente și Kanntor în comuna/ Aiud ano <1>865 october 29*, cu creion negru și litere latine; *Candin Mann docente/ si Canntor/ Aiud 18 Martie/ <1>867; mai jos finis rei, gloria Dei/ Candin Mann/*;

- pe ultima copertă în interior: *Kandin Mann/ K. D/* [se remarcă frumusețea grafică a monogramei]; mai jos *Sztáncsél Stefan/ din Aiud 1881/ Decsenber 10-ik/ Kantor la Beserică*, cu creion albastru și litere latine.

Referințe bibliografice: Lucia Hațegan, Doina Lupan, *op. cit.*, V, în *Apulum*, XVII, 1979, p. 391; Eva Mârza, Doina Dreghiciu, *op. cit.*, p. 173–174.

11. PSALTIRE, TÂRGOVIȘTE, 1710 (?)

BRV, IV, 46, p. 37–38

Cota CVR 422

- pe foaia de gardă de la început v: *Ace<a>sta C<a>rte este a lui/ Popa Aron din Brădet/ cunpărată cu bani buni/ nu cu alt miciuni.../ cu șasă mutânci răi/ Ianuarie în 21 scri/ s-am eu Popa Aron .../ din și o cupă de.../ m.p.[indescifrabil];*

- pe filele nenumerotatele r-v și 2 r: *...<po>pa Ianc din Po/ iană și o au dat/ beserecii Brădetului de pomână/*

- pe filele intercalate nenumerotate 47 și 48, la sfârșitul lor: *Scris-am eu cutare care mai/ jos mă voi iscăli de vor/ veadea și alții* 1781 [cu cifre arabe și originalitatea de-a scrie 1780, plus 1] 7289/ *eu Dimitrie Pop<o>vici: 1781/ februarie 26/;*

- pe prima foaie liminară de la sfârșit: *Această Sfântă și Dumnezeu/ iască Psaltire/ iaste a lui Șarban/ fecior: a lui popa: Ion/ au cumpărat: pă bani<i> săi/ cei buni/ Scris-am eu: popa Oprea/ din Mi<n>tia .../ Iunie în 7 zile/ vâl<e>at 1768/.../*, cu chirilice și cerneală maro;

- pe a doua foaie liminară de la sfârșit r: *.../ această carte sfântă/ amu datu pe ea optu hor/ goși și oun petacu*, cu litere chirilice și cerneală maronie, destul de ștearsă; pe verso se mai poate citi: *Scris-am eu Crăcin/ sănătate Dumitale frate/.*

Referințe bibliografice: Lucia Hațegan, Doina Lupan, *op. cit.*, V, în *Apulum*, XVII, p. 432–434.

12. OCTOIH, TÂRGOVIȘTE, 1712

BRV, I, 162, p. 485–487

Cota: CVR 397

- pe coperta I interior: numeroase însemnări de epocă, cu cerneală maronie, suprapuse, parțial lizibile, realizate de cel puțin două persoane, cu cerneală mai ștearsă, sau cu cerneală mai închisă la culoare, în cazul scriiturii mai apropiate de zilele noastre; se distinge și un an 179[...], scris cu cerneala mai închisă la culoare; realizate cu chirilice, toate însemnările respective pot fi considerate anterioare anului 1877, când exemplarul era achiziționat de Ioan Triffu;

- pe foaia de titlu și prima filă nenumerotată: *ex libris* stampilă al Muzeului sătesc „Sabin Olea”, cu inscripția: *Minist. Artelor și Informațiilor. Muzeul „Sabin Olea”./ Com. Cib-sat/ Jud. Alba/;*

- pe foaia 1 nenumerotată r: *ex libris*-ul stampilă vechi al colecției, respectiv cel al parohiei greco-catolice Cib, cu următoarea inscripție: *Oficiul Parohial Gr. Cat. Cib/; pe aceeași pagină apare și semnătura lui Ioanu Triffu/;*

- pe foaia 2 nenumerotată r: *Acesta Octoihu fosta (sic!)/ a lui Ioanu Triffu/ dinu Petroșanu/ cumparat la 1877/, ex libris* redactat cu litere latine, cu o grafie admirabilă, care relevă gradul de culturalizare al posesorului volumului;

- pe foaia 3 nenumerotată r: un lector, sau un posibil posesor anonim al volumului, nota următoarele, cu chirilice și cerneală maronie: *1759 aprilie: 10 zile/ Sfântulu Ion Damaschin/ au făcut otoiulu/.../;*

- pe paginile 48 v și 49 r, cu chirilice: *Anul 1795 martie 9 zile*, probabil de aceeași mână care a făcut adnotări și pe coperta I interior;

- pe paginile 314–321, cu chirilice și latine: *Aceasta carte iaste* (cu chirilice) *a lui/ Trifu Ioanu canto<r>* (cu latine) *Petroșani/ cumpăratu* (cu chirilice) *dila Vincza Ionu/ Din Fenisu Anulu 1877* (cu latine)/ *în 13 faur* (cu chirilice și cifra cu arabe)/;

- pe pagina 360–361, cu chirilice și latine: *Trif Ion Cantor* (cu chirilice)/ *Biserici Greco* (cu latine) *Orental* (o, a, l cu latine și r, e, n, t cu chirilice!);

- pe paginile 416–417, cu chirilice: *Acest Octoih iaste a lui Trif Ioan din Petroșani cump/ părat în anul 1877*(anul cu arabe) *Faor în 13 zile/;*

- pe pagina 436, cu litere latine: *Acesta Octaiu/ iaste alui Trifu Ioanu/ din Petroșani/;*

- pe pagina 450, cu chirilice: *Aceasta carte iaste alui/ Trif Ioanu din Petroșani.*

Referințe bibliografice: Doina Lupan, Lucia Hațeganu, *op. cit.*, în *Apulum*, XIII, p. 370.

13. MOLITVENIC, TÂRGOVIȘTE, 1713

BRV, I, 164, p. 551

EXEMPLAR A

Cota CVR 176

- pe coperta I, interior: *Ex libris* constând din literele majuscule, de mână ale alfabetului chirilic, A, V, B, G, D, E și un mic desen terminal, precum și dintr-un desen, foarte reușit, de aceeași mână, orientat pe orizontală și spre interior, care o reprezintă, se poate crede pe „Sfânta Paraschiva”, însemne continuate, de aceeași mână cu următorul text, scris cu chirilice și cerneală maro, ușor mai deschisă la culoare: *Ace<a>stă sfântă carte e/[text reluat mai jos] Această sfântă carte este/ a mea a lui Dimitrie Beligăr/ din Sat Ciugud m.p. scris/ ianuarie 23 de zile 1828 (?)*; intercalată, în însemnarea anterioară, tot cu chirilice, de o altă mână, care a folosit o cerneală maro sensibil mai închisă, se poate citi o altă însemnare, *Această carte Matei Soloș/ [din nou] Matei m. p.[ca o frumoasă semnătură !]*;

- pe pagina 154, 155 157, 159, 161, 163, 165, 170 [greșit numerotat, în loc 166], 171 [în loc de 167], 169, 167 [în loc de 170], 179, 181, 183, 185: *Să să știia că au/ luot I<a>cobu/ Cibu de la Georgiu/ Stănea Moine(?)/ la D(?)oșore lângă/ Ion Istrate/ trăi florinți/ și iia/ ...nime din/ nemul lor/ să nu au ei/ să să știia că au/ fost Simion/ Negre Măria/ Sirba/ când eu dat/ bani/;* cu chirilice și cerneală maro, cu o exprimare greoaie și cu o capacitate redusă de a reda în scris ideile, sau formularile pe care le are;

- pe coperta II, în interior: mai multe însemnări greu lizibile, probabil două inițiale cu ornamente de scriitură, cu rol de *ex libris*.

Referințe bibliografice: Lucia Hațegan, Doina Lupan, *op cit.*, V, în *Apulum*, XVII, 1979, p. 434.

EXEMPLAR B

Cota CVR 187

- pe coperta I în interior: *Au luot Țelegra<d>/ turcii/ au fosf [= fost] de la/ <nașt>erea lui H<risto>s 1453 [cu cifre arabe]/;* mai jos, e aceeași mână, dar cu cerneală mai deschisă: *...Florinția 1438, an pe care autorul înesmnării îl scădea din 1453, pentru a releva faptul că asediul Constantinopolului și cucerirea sa de către necredincioși a avut loc la exact 15 ani de la conciliul de reconciliere creștină dela Florența; mai jos, de aceeași mână: ...zidirea lumi 7332 [cu cifre arabe]: de la H<risto>s 1824 [cu cifre arabe]; mai jos de aceeași mână: ... apuseni 6805 [cu cifre arabe]; mai jos: De la Hristos până la Co<nstan?>stin 440;*

- pe coperta posterioară, în interior: *Martie in 1- <1>877/ I. Daramusiu/ parochu gr. or./ in Mesentea/*, cu litere latine și cerneală mov; mai jos de altă mână și cu litere chirilice și cerneală maro ștersă, un pomelnic, în care la vii este amintit primul preotul *Nicolae*, iar dedesubt, *Mattei* [cu litere *m*, *a* și *t* latine!] și dedesubt, *Ană= Ană*, iar la morți, în partea dreaptă, foști membri probabili ai aceleiași familii preoțești *Ion*, *Ană*, *Simonu*, *Ană*, toate de aceeași mână; mai jos, cu altă cerneală și grafie, dar tot cu litere chirilice: *Această S: Liteurghie jaste a/ S: Bisereci Misănti<i>/ Vasile/ paroh Misăntea/ 1829 feb: 17/*; pe aceeași copertă, însă invers, de aceeași mână care a făcut însemnările de pe prima copertă, o scădere de ani, puși unul sub altul, respectiv 1823/ 1692, din care rezultau 131 de ani, scurși probabil dela unirea cu biserica Romei, respectiv de când comunitatea creștină românească ardeleană fusese scindată în două!

Referințe bibliografice: Lucia Hațegan, Doina Lupan, *op. cit.*, V, în *Apulum*, XVII, 1979, p. 434.

14. TRIODUL SĂPTĂMÂNII MARI, BUCUREȘTI, 1726

BRV, II, 195, p. 33

Cota CVR 348

- pe foaia liminară I r, cu creion negru și litere latine: *Nicolae Plăcintă/ canttor* (sic!) *gr- cat./*; apoi, în același loc, mai jos: *Macaveiu Campean/ Diac cantor*; tot acolo, mai jos: *Stanila Ioachim*;

- pe filele 1-8 r, 9r-v, 10- 21 r: *Aceast sfântă Carte/ ce să cheamă Strasnic/ au fost a mea a Lascului din Sad/ și o am dăruit Sfintei biserici/ de la Lipovean<i> aicea în Belgrad/ ca să fie pentru pomenirea mea/ și a părinților mei/ și o am dat în mânilor/ Părintelui popa Ion Adam/ din Lipoveani/ ca să fie Purtător de grijă cărții/ și pentru aceaste suflete/ ce să vor însămnna aici la sfă<ritul>/ foilor a le Pomeni/ și cine s-ar ispiti a o fura/ sau a o înstreina de la această/ biserică a Lipoveanilor/ să fie afurisit de cei 318 părinți sfinți/ de la Nichieia și o am dăruit/ când au fost cursul anilor de la zidirea lumii/ Leat 7238 [1730] Pisah ot Coman (?) ot Sad/*

- pe filele 13 v, 14 r- v se află o însemnare cu aceeași cerneală cu care s-a încercat anularea însemnării de dinainte, cu următorul conținut: *Aiciia sănt/ minciuni denla* (sic!) *popa./popa Ion din Lipoviani/*

- pe filele 21-26 r-v, 27 și 28 r: *Să să știe că această/ sfântă carte o a luat/ de pomene pe/ sama beseareci<i>/ și cine o a cu<m>pă/ ratu să le fie/ pomeană pe feru pe fiu(?)*[probabil, pe viu!]/ *nu și au dat Blaga/ Ionu 3 florinți/ ca să-iu fie pomeană/ și cine oru înstreia/ na de la besereca/ ...*[însemnarea continua încă pe recto-ul a trei foi următoare, dar ea a fost răzuită de un posesor ulterior, care în locul ei a așternut o altă însemnare cu chirilice, din cea veche nemaiputându-se distinge decât un an pe pagina 31 r] 1766; cu caractere chirilice și cerneală maro;

- pe paginile 28 v, 29 r-v, 30 r-v, 31 r, 32 r, 33 r-v, 34 r: o însemnare tot cu chirilice, dar categoric de altă mână, pare să continue sensul însemnării anterioare, care a fost cu certitudine răzuită, pentru a se așterne noua însemnare (!): *... <beseareca>/ Cea Ounită, din Valea/ Mică, sau din Valea Bulzi<i> din (?)/ Bisearica ouniților ce e făcută cu ajutoriul lui/Dumnezeu de Groza Moisi Collini* [ultimul nume scris cu litere

latin!]/ 1766(?)/ feciorul lui Groza Aaron [numele scrise cu latine!] a popi<i> Todor Petru a Grozi<i>: și am căpătat-o/ de pomană pentru ceva lucru al mieu, și ceva cinstire și s-au dat pe sama Biseareci<i>/ ounite din Valea Bulzi<i> la anul 1832 die 27-a Martii/ și s-au cinstit de acestă/ carte Cărăban Ioan Parohul neounit la... m. p./;

- pe prima foaie adăugată la sfârșitul tipăriturii r, cu creion negru și litere latine: *Resbelu austro-sărb/ austroungar-ruso-germano/ franțuzo, germano-englezo/ s-au început în anul 1914 iulie 26 st. n./ .../ Ioachim Stănilă/ Ioan Stanciu*; pe verso-ul aceleiași foi: *Acsente Stanciu/ cantor greco catolicu/ Pătrânjeni 1923 VI/ 12*;

- pe foaia de gardă II v: cu cerneală maro și litere latine: *Groza Iacob*; mai jos, cu creion negru și litere latine: *Groza Iacob/ fost cantor gr. cat./*.

Referințe bibliografice: Doina Lupan, Lucia Hațegan, *op. cit.*, I, în *Apulum*, XII, 1974, p. 383–384.

15. LITURGHIE, BUCUREȘTI, 1728

BRV, II, 196, p. 35; BRV, IV, 196, p. 233

Cota CVR 125

- pe foaia de titlu: apare parțial un *ex libris stampilă*, imprimat cu cerneală se stampilă, mov, al mănăstirii Nicula, reluat pe paginile 58, 59, 118 v și 145, cu o frumoasă reprezentare centrală a *Maicii domnului cu pruncul*, având evidentă trimitere la icoana făcătoare de minuni și în exergă următorul text: *Mănăstirea Preacuratei V. Maria+ Sigilulu s. monastiri de la Nicula*;

- unul dintre posesorii cărții, un preot din perioada interbelică, probabil, a făcut numeroase semne și mici însemnări marginale, cu creion chimic, pe paginile volumului, dar nu și-a specificat numele și nici parohia în care a oficiat.

Referințe bibliografice: Doina Lupan, Lucia Hațegan, *op. cit.*, I, în *Apulum*, XII, 1974, p. 384.

16. MOLITVENIC, BUCUREȘTI, 1729

BRV, II, 199, p. 36.

EXEMPLAR A

Cota CVR 179–180

- pe fila <3 nenumerotată r>: *Această carte anume Molitevnic este/ <a popii> din Oarda de.../ ...și...Oarda de.../și.../...Ani Domnului 1781.../...Vasilie.../*, *ex libris*, cu litere chirilice, greu lizibil, care va fi probabil transliterat ulterior cu tehnici speciale de citire;

- pe pagina 31: 1778/ *Să să știe că acesta molit<e>vnic/ este a <lui> Nicolae: neoun<i>tu/ din Bălgrădu: a popi (?).../* [urmează, ca *ex-libris* suplimentar, intercalată după realizarea însemnării, pecetea inelară, cu un motiv heraldic greu identificabil, în centru, frumos stilizat și însoțit de patru inițiale, respectiv de monograma protopopului, constând din literele majuscule „N”, în stânga și „R” în dreapta, sus, iar în colțurile de jos ale peceteii, inițialele „P” și „P”, corespunzătoare funcției sale ecleziastice, respectiv celei protopopești]...și s-o cumpărat cu bani 14 (?).../ aprilie în 29

(?) zile/...[urmează semnătura *manu propria* a protopopului, care din păcate a fost tăiată la o relegare de epocă a exemplarului], cu litere chirilice;

- pe pagina 553: *Să ştie că acest m<o>litvenic este a lui Ion (?)log./ ot (?) l<...> H<ure>z (?) Oltenu log./*, cu litere chirilice;

- pe pagina 545: *Co<n>standin .../ s-au născut s<âmbătă>tă noaptea, în 2 (?).../ mării sale, Co<n>st<antin>/ Vo<evo>d: Mavrocordat/ la anul 1757 [urmează probabil anul de la zidirea lumii ?]/ Das<căl> Ci<instit ?> Log<ofăt>.../; în continuare de aceeaşi mână: *şi.../...lasu pă.../l-au bote<zat>/ Iordache...dat numele/ june (?) său...<Constan>/din/*, cu litere chirilice;*

- pe pagina 654: *<Ni>cula Calina/...<mes>iţa Noe<mvrie> Rodih(?).../...[cu cerneală mai închisă, de aceeaşi mână] leat 1729...;* cu litere chirilice.

Referinţa bibliografică: Lucia Haţegan, Doina Lupan, *op. cit.*, V, în *Apulum*, XVII, 1979, p. 407.

EXEMPLAR B

Cota CVR 15

- pe copeta I interior: cu o frumoasă grafie *Rusan Remus*, VII, elev al Liceului „Mihai Viteazu” din Alba Iulia, căruia volumul i-a aparţinut în perioada interbelică, rudă probabilă a scriitorului Romulus Rusan (!);

- pe forţaţ I r: *Această sfântă carte cu numele/ Slujealnic iaste a preotului/ şi parohului Sfintei Biserici/ de supt Hramul Sfintei Troiţă/ din Maierii Bălgradului./ Nicolae Munteanovici m.p./ Bălgrad. 20. Mai/ <1>850*, cu litere chirilice;

- pe pagina 58: *În anul 1829 în 14 e Noemvrie noaptea/ la 4: ceasuri di/ mineaşa s-au cutrămu/ rat pământul foarte/ tare aşă cât patu cu noi/ să legăna şi coastenile să miş/ cau de cutrămuratul ce au fost/ Nicolae, Comea<n> m.p./ Dascăl ouni<t> Li<povenii>/ Bălgradului/*, cu litere chirilice;

- pe pagina 92: *Ioan Stoica Paroh/ M<aierii> Belgradului 1836/;*

- pe pagina 397: *Popa Simion Feisa*, cu litere latine.

Referinţe bibliografice: Doina Lupan, Lucia Haţegan, *op. cit.*, în *Apulum*, XII, 1974, p. 384–385.

17. MĂRGĂRITARE, BUCUREŞTI, 1746

BRV, II, 248, p 93

Cota 494

- pe foaia liminară I r: *Acestu/ Margaritariu/ se-au cumparatu de Cintitu/ Preotu;- Popa Marcu/ Preotulu Subcetaţi<i> şi admi/ nistratorul Balomirului/ la annn<u> 1808 Iuniu 24/ 25*, cu litere latineşti: cu creion negru, mai jos, pe aceeaşi foaie şi cu grafie latinizantă: *Spre aciestia m-am subscrisu/ Dionysius Dobrianusfi/ gr<eco> catholicus sacerdos;*

- pe fila 103 v: *Acestu sfânt Zlatoust este al popei Marcu Munteanul/;* cu chirilice, iar pe fila 191 v, de aceeaşi mână: *Acest Zlatoust este al popei/ Marcu de Suptcetate<e>a*, tot cu chirilice şi un scris mărunţ, foarte îngrijit;

- pe a doua filă nenumărată r, tipărită, de la sfârșit: *S-au cumperatu de Poppa/ Marcu din țara și venitu/ pe tempulu turciloru in/ Ardealu la satulu Subce/ tate lenga Hatiegu*; cu creion negru și litere latine, probabil tot decătre Dionisiu Dobrianus(?);

- pe forțaș II v: *Această carte iaste a lui popa Marcu/*; cu litere chirilice și cerneală maro; tot pe aceeași filă, pe orizontal: *Iubitului/ Meu frate Ioan Cetatian/ Parochulu Subcetate*; cu litere latine și cerneală maro; iar dedesupt, tot pe orizontală, cu creion negru: *Ioane Bratescu/ preot g.- cath/*.

Referințe bibliografice: Lucia Hațegan, Doina Lupan, *op. cit.*, V, în *Apulum*, 1979, XVII, p. 411.

18. TRIOD, BUCUREȘTI, 1746

BRV, IV, 93, p. 59–61

Cota 371

- pe fila I liminară v: *După cum eram scâ/ rbit Dar acum iar/ mă bucur auzind ve/ ste bună*; cu chirilice și cerneală neagră; de aceeași mână, pe fila II liminară recto: *În știință să fie că acest Strajnic/ este a satului Cib neunit a Be/ serici<i> sfântului Nicolae/ Anu<l> 1798 în 10* [cu arabe, ca și anul anterior] *Martie/ De Aron Popovici din Cib*; cu chirilice și cerneală neagră, de epocă; se remarcă scrisul îngrijit, cu încercarea de a desena inițiale împodobite;

- pe fila 14 r: *Carte această ce o che<a>mă/ Strasnic este a lui popa Aron/ din Cib cumpărată cu bani/ buni 7 florinți drept/ eu Ion s<â>n popa Aron*; cu litere chirilice, cu o grafie plină de personalitate și cerneală maro;

- pe filele 14 r-v, 15 r-v și 16 r: *Această sfântă carte ce să chiamă Strajnic o au cumpărat/ pă sama Sfintei biserici a Cibului unde-i hramul/ Sf: Nicolae, și au dat D<u>m<nea>lor C<instiți> florinți 5/ ad<ică> 5* [arabe] și *o au cumpărat de mine Ioan Popovici m. p./ Anul 1784* [mai întâi cu cifre arabe și apoi cu cifre chirilice] *octom<brie> 10* [cu arabe și chirilice]; cu litere chirilice și o grafie impecabilă;

- pe penultima filă liminară r: trei mici desene cu cerneală neagră, cu rolul evident de *ex libris*, dedesubtul cărora a fost așternut textul: *În știință să fie*;

Referințe bibliografice: Lucia Hațegan, Doina Lupan, *op. cit.*, V, în *Apulum*, XVII, p. 411.

19. CATAVASIER, RÂMNIC, 1750

BRV, II, 273, p. 112; IV, 273, p. 244

Cota CVR 39

- pe prima copertă în interior: *Cacovean Ioan/ VII/ 1923/ 4*, cu creion negru și litere latine;

- pe fila 70 r: o interesantă semnătură, cu *înflorituri*, ca *ex libris*, de posibil posesor, sau doar de lector al cărții, *P [R?]otor Mihaiu*;

- pe filele 174 v, 175 r, 176 r, 177 r: *Acest Catavasier iaste/ a sfintei beseareci din Maerii/ Belgradulu<i> a Clerului Neunit/ de supt Hramul Sfintei Troițe <17>61 Aprilie 18* [cu arabe]; cu chirilice și cerneală e epocă, maro;

- volumul conține interesante notații cu chirilice, realizate de către cel puțin doi posesori ai săi, pe o pagină adăugată după fila 110, sau chiar pe ultima pagină, la încheierea textului tipărit al *Catavasierului*, cel din urmă datorându-se preotului, sau chiar, probabil, protopopului de Alba Iulia care a realizat însemnarea din 1761.

Referințe bibliografice: Doina Lupan, Lucia Hațegan, *op. cit.*, II, în *Apulum*, XIII, 1975, p. 363–365.

20. CEASLOV, IAȘI, 1750

BRV, II, 274, p. 112–113.

Cota CVR 12

- pe coperta I interior: *Irimie Ștefan*; mai jos *Această carte iaste/ a mea/ Gheorghii*;

- pe pagina 1: *Teodorescu Adrian/ I A/ <I>925*;

- pe o pagină nenumărată, posibil 119, înainte de pagina 116, care apare cu numerotația respectivă a doua oară: 1760 [cu chirilice și arabe]/ *atuncea s-au burzului/ Un<i>ația pe supt Marjinile/ Bălgradului/*, cu chirilice;

- pe o pagină nenumărată r înainte de 142: *Anii Domnului/ au fost 1766/ când s-au născut coco/ nul Ion/ mesița noemvrie zile 12/*, de aceeași mână care a realizat însemnarea referitoare la răscoala condusă de Sofronie din Cioara; pe aceeași pagină și de aceeași mână *Chind s-au nă/ cut cocoana/ Măriuță au fost/ anii Domnului 1762/ mesița martie zile 20*, cu chirilice și cerneală de epocă; pe aceeași foaie, cu cerneală neagră și caractere latine, semnează de cinci ori *Petraș Gligor*;

- pe o pagină nenumărată, după 191: *La anii Domnului au venit vlădica/ Ghedeon la popor 1786* [cu cifre chirilice și arabe] *m<e>s<i>ța oct<o>mvrie 12 zile/*, de aceeași mână care a realizat însemnarea despre răscoala condusă de Sofronie din Cioara;

- pe o pagină nenumărată și netipărită, după pagina 431: *Petraș Gligor 1867* [sau 1869 ?], de patru ori, semnătura sa repetându-se și pe pagina 468, cu creion negru și litere latine;

- pe o pagină nenumărată și netipărită, care totuși ar fi putut corespunde paginii 470: *Să să știe că această carte/ iaste a lui Popa Gheo<r>g<he> din Meteaș și o am cum/ <pă>ra<t> cu 5, flo<ri>nți von<ași>/ și oun măriiaș/ 1762*; cu chirilice, însemnare realizată de același posesor care a redactat însemnările referitoare la răscoala condusă de Sofronie din Cioara și despre nașterea coconilor, Ion și Măriuță, precum și glosele religioase de pe pagina 469 nenumărată, cu o grafie admirabilă.

Referințe bibliografice: Doina Lupan, Lucia Hațegan, *op. cit.*, II, în *Apulum*, XIII, 1975, p. 357–358.

21. GESTA/ S. NICETAE/ VETERIS DACIAE/ EPISCOPI ET APOSTOLI, <CLUJ>, 1750

Cota CVS 156

- pe foaia de gardă r: *Hunc Librum fecit, et contextuit/ mihique obtulit:/ R: P: Josephus Fekete è Soc. Jesu./ Meus quondam Magister in/ Syntaxi/ Anno 1740.../ Nunc*

vero Anno 1753, Logices <...>/ Patri Ioanni Baptistae Friderico/ de Thinell./ V. C: Cathedralis Ecclesiae Carolino/ Albensis Capellano. Sub/ Reverendissimo Domino Principali/ Joanne Csurös./ V. V. Cathedralis Ecclesiae Carolino/ Albensis canonico Custode, Locique/ Parocho mentis finis/, cu litere latine și cerneală maro;

- pe foaia de gardă I v: *Semin. Inc. Sap./ 1815/ B, Th. n. 5*, cu litere latine și cerneală maro.

Referințe bibliografice: Exemplarul nu a fost evaluat în bibliografia de specialitate.

22. STRASTNIC, BLAJ, 1753

BRV, IV, 290, p. 245.

Cota: CVR 3

- pe coperta I, în interior: *Magda Dumitru, cl. II, 1933/ 4*, cu litere latine și cerneală neagră; tot acolo, cu creion negru și litere latine *Sebișan*;

- pe foaia de titlu: *Acest Strasnîc.../.../.../* [însemnare de proprietate anulată de un posesor ulterior al cărții] *Pop<a> Gheorghe o dat(!) 11 măriasi on f<lorin>/*

- pe paginile 1,3, 5, 7, 9, 11: „Să să știe că această carte o cumpărat-o Gheor<gh>e/ Hăbeanu di la Dae și o dat-o de pomenire/ vâru-so popa Dumitru să fie a lui și a copiilor/ și cine s-ar afla să o fure să fiia afurisit de 318 părinți/ și să n-<a>ibă hodină nici ziao nici noapte până n-o aduce-o/ iară la popa ce-i Mitru, florinți patru vonașii/, cu litere chirilice și cerneală maro, textul însemnării a fost și el anulat, cu câteva linii suprapuse, de către un posesor ulterior;

- pe paginile 13, 15, 17, 19, 21, 24, 26, 28, 30, 32: „Cade-să a ști că acest Strajnic/ l-au cumpărat trii oameni buni cu 9 măriiași/, Todor Cozma și Cozma Todor și Todor Ia<n>cu./ Și l-o dat de pomană la bisearica/ Drâmbari<u>lui să le fie moșie/ iară cine s-ar tămpla să-l fure/ să fie afurisit de 318 Sfinți/ părinți de la Nichiia./ Scris-am eu popa Dimitrie. Drâmbariu/, Paroho neunit 1788 [cu cifre arabe], martie 31[cu cifre arabe] de zile m. p..

Referințe bibliografice: Doina Lupan, Lucia Hațegan, *op. cit.*, I, în *Apulum*, XII, 1974, p. 369–370.

23. PSALTIRE, RÂMNIC, 1764

BRV, II, 340, p. 163

Cota CVR 31

- pe foaia de gardă, sau forțaț I r: *Mihalțean Iuonu/ IV A 1923/4/*; cu litere latine; pe aceeași filă, datând din 1861 o însemnare în care sunt pomeniți *Stoica Isidor și Beliger Antonie*, cu litere latine și grafie maghiarizantă;

- pe ultima foaie verso: *Această sfântă Psaltire iaste a robului <lui> Dumnezeu Di/ mitrie feciorul lui popa Rusan din Belgrad/ cumpărată cu bani buni*; mai jos, cu o altă grafie chirilică, foarte frumoasă: *Acestă sfântă Psaltire iaste a ro/ bului <lui> Dumnezeu Dimitrie feciorul lui/ popa Rusan din Belgrad cumpă/ rat cu bani turcești din Țar<a> Moldove<i> agonisiți cu muncă dreaptă de la un/ boer anume Păun din Țara Moldovei din Iașu.*

Referințe bibliografice: Doina Lupan, Lucia Hațegan, *op. cit.*, II, în *Apulum*, XIII, 1975, p. 366–368.

24. EVANGHELIE, BLAJ, 1765

BRV, II, 342, p. 164

Cota: CVR

- pe paginile 1,3, 5, 7, 9: „Această Evanghelie s-au dat din crăiasca/ milă prin Ci: p: Iacov Aaron V<i>c<a>r<ă>șu epi<scop>iei/ Făgărașului pe seama beasearicii celi ou/ nite din Csugud[*cu litere latine*]/, Ciugudiu, Blaj, 1771 Avgust die 5(?)/, *cu litere chirilice și cerneală maro*;

- pe pagina 46: *In anulu 1852*[corectat, în mod greșit, de altă mână în 1802, cum au și preluat anul primele editoare ale textului!], *Iulie 22/ 10 de dile au venitu Imperatulu nostru/ Franti<...> Iosiff in I- a in Cetatatea Belgradului togma la 6 ciasuri dupe a/ miadedie au sositu. Scris-am eu Angel Maxin m. p. Paroch G. Cath al/ M: Ciugudiului/*, *cu litere latine și cerneală maro*;

- pe pagina 47: *In anulu 1852* [corectat, în mod greșit, de altă mână în 1802!] *die 23/ 11 Iulie la 12 C<i>asuri au sositu in Sassebe;/ Imparatulu nostru Franțiscu Iosiv in I- lea/ Scris prin Maxin Angelescu m. p. Paroch uniti in comunitatea M. Ciugudiu/ Anno 1852* [corectat 1802!] *Die 26/ 14 Iulie/*, *cu litere latine și cerneală maro*;

- pe pagina 355: *Maxin Angyel/ parok G. C./*, *cu litere latine și cerneală maro*.

Referințe bibliografice: Doina Lupan, Lucia Hațegan, *op. cit.* I, în *Apulum*, XII, p. 370.

25. PENTICOSTAR, RÂMNIC, 1767

BRV, II, 350, p. 173

Cota CVR 416

- pe foaia liminară r: *Această sfântă carte este/ a Sfintei biserici din Cib*, în creion, *cu caractere latine*;

- pe foile numerotate 1–14 r: *Să să știe că această carte au cumpărat/ ...<po>pa Vasalie (?).../ chiemați-i bunii creștini sătenii.../ mai mult cine mai puțin că.../...și o au.../...preoții: care vor țineai satului.../ pejânia ca să le fie întru pomenire/ vecinică celor ce au cumpăratu și ce<lor ce ar>/ fura-o și o ar strina-o de la bisărica satului/ Cibului acela să fie blestemat și afurisit/ [pe aceeași foaie] de Domnul H<risto>s.../ Scris-am eu Ioanu Popovici protopop Cibului/[pe aceeași foaie] și asăsoriuu consistoriumului/ [pe aceeași foaie] episcopesc neunit din Ardealu m. p./ Maiu 29.../ la anii de la întruparea Domnului Domnului și/ Mântuitorului nostru I<su>s H<risto>s 1768 [cu arabe și chirilice]/ [pe aceeași foaie] maiu 29 [cu arabe și chirilice] de zile/, *cu chirilice*; însemnare greu lizibilă și în bună parte inedită;*

- pe forțașul II r: *Acest Strajnic este a beserici/ cei neounite din Cib și s-au legat/ a dooa oară cu 3 [cu arabe] zlofi, și 20 [cu arabe] zeci de crița<ri>/ în arjint în anul 1837 Aprilie 17 zile/ Prin Teodor Olea m. p./ paroh la Cib/*; *cu chirilice și o grafie deosebită*; pe aceeași foaie, mai jos, *cu litere latine*: *Acestu strajnicu este a Biserici/ cei neounite din*

Cibu ce s-au/ legatu a doua oră cu 3 zloți și/ 20 de crițari în Arjintu/ în Anul 1837 Aprile în 17 zile/ Prin Todor Olea Paroh la/ Cibu. Skris de Nicolae Olea/ din Cibu.

Referințe bibliografice: Lucia Hațegan, Doina Lupan, *op. cit.*, V, în *Apulum*, XVII, 1979, p. 424.

26. PENTICOSTAR, BUCUREȘTI, 1768

BRV, II, 359, p. 183–184

Cota CVR 423

- pe fila 50 r: *Aceasta carte iaste a mână/ stiri<i> dat(?)ă de pomană în 1778 [anul cu arabe]/ Ghedeon Nichi<ti>ci(?)*, cu chirilice;

- pe fila 75 r: *Anii de la Mân<tuirea>/ lumii 1782/*; cu chirilice și cerneală neagră; apoi, pe aceeași pagină, mai jos, de aceeași mână: *Anul ace<sta>/ 1796* ; în continuare, de aceeași mână: *Scris-am Petru și din nou: Scris-am/ Petru*;

- pe forzațul II v: *ex libris* stampilă al muzeului „Sabin Olea”, în centru, probabil cu stema R.P.R(?), cu inscripția: *Minist. Artelor și Informațiilor/ Muzeul „Sabin Olea”/ Com. Cib-Sat, Jud. Alba.*

Referințe bibliografice: Lucia Hațegan, Doina Lupan, *op. cit.*, V, în *Apulum*, XVII, 1979, p. 413.

27. CATAVASIER, BLAJ, 1769

BRV, II, 364, p. 191; IV, 364, p. 251

Cota 33

- pe foaia de gardă I r: *Dreghici Ioan cl VI/ Comuna Ciugud/*, cu reion negru și litere latine;

- pe foaia de titlu r-v și prima foaie nenumărată, pe care începe cuprinsul: *Eu Ilie Marton schim/ bând aceasta carte/ cu Petru Anghel din Ciugud/ i-am dat alt Cata/ vasiariu nou și 6/ duce ada<o>s lângă el/ am scris cu adevărta sufletului meu mărturie popa Petru mărturie eu Ilie Mar<ton>*, cu litere chirilice și cerneală maro;

- pe filele 1 nenumărată v și 2 nenumărată r, de altă mână, cea a popii Petru: *Acest sfânt Catavasiariu l-au dat Ilie Marton/ la Sfântă Biseri/ cei ounită de pomeană/*;

- pe fila 2 nenumărată v: *Să să știe că acest sfânt Catavasiariu, iaste a lui Ilie Marton cantor ounit Anul 1818 Iulie 20 de zile*; scrisul pare diferit de cel de la început(!), cu litere chirilice și cerneală maro.

Referințe bibliografice: Doina Lupan, Lucia Hațegan, *op. cit.*, I, în *Apulum*, XII, 1974, p. 373.

28. OCTOIH, BLAJ, 1770

BRV, II, 371, p. 194; IV, 371, p. 252–253

Cota CVR 324

- pe partea interioară a primei coperti, cu creion chimic: *Ioan Todoran/ din Buzd/ Plasa Mediaș/ Județul Tarnava mare (sic!)*; tot acolo o etichetă din care reiese faptul că exemplarul a făcut parte din *colecția protopopului Iosif Pop din Aiud*;

- pe foaia de titlu: *Johan Todoran/ Buzd Bojtor/*, cu creion negru și jos de tot, tăiată la relegate, fusese redactată o însemnare de proprietate, cu litere chirilice foarte frumoase: *Acest Octoih iaste a Biseareci.../.../*;

- pe filele 113 r-v, 114 r-v, 115 r-v, prima numerotare: *Această carte ce să cheamă Ohtoih/ au cumpărat-o pe seama sfinti<i>/ Besereci a M<oroș> Vașorheiului dumnulu (sic!)/ Kadar Ianoș lăcuioriu tot din/ acest oraș în anul 1781 Aprilie în 10 zile/ pentru veșnica pomenire*, cu chirilice și cerneală maro;

- pe fila 209 r, de aceeași mână care a realizat însemnarea anterioară: *Iaste al Besereci<i> cei ounite A M<oroș> Vașarheiului*, cu litere chirilice și cerneală maro;

- pe fila 62 r, a doua numerotare: *Georgius Torväsian (?)*, cu litere latine și cerneală maro;

- pe fila 89 v: *Acest Octoih iaste a biserecii/ Murăș Vașarheiului cei rumânești/ s-au însămnat în anul 1782*, cu litere chirilice și cerneală fero-galică, însemnarea fiind realizată tot de către cel care a scris și pe foaia de titlu.

Referințe bibliografice: Doina Lupan, Lucia Hațegan, *op. cit.*, I, în *Apulum*, XII, 1974, p. 373–374.

29. MINEIUL LUNII NOIEMBRIE, RÂMNIC, 1778

BRV, II, 414, p. 226

Cota CVR 425

- pe foaia de titlu, două *ex libris*-uri stampilă, care denotă apartenența, la un moment dat, a volumului, la cunoscuta colecție de valori patrimoniale „Sabin Olea” din Cib;

- pe filele 1–3 r și v: *Această Sfântă Carte ce să chiamă/ Mineiu v-am cumpărat-o de la Popa/ Onaca fiu lui Popa Avram din Almașu/ Mare josănar (sic!). Eu Anghel Costea paroh/ cu bani buni și dreptți 10 iunie 1826/*, cu litere chirilice și cerneală maro;

- pe filele 7- 17r: *Această carte: iaste: a lui Ioan / Popovici din Nogalmaș/ cumpărată de părinții săi/ cu ban<i> buni și dreptți/ cu 6 [cu arabe] zloți arți<n>t/ cine o va înstrina-o să fie afurisit/ de 300 [cu arabe] și 18 [cu arabe] de părinți/ Sfinți. Scris-am eu Ioan Popovici/ find cantor beasericii Almașului/ Jusani luna november în 10 zile/ anii Domnului <1>825(?)*.

Referințe bibliografice: Doina Lupan, Lucia Hațegan, *op. cit.*, II, în *Apulum*, XIII, 1975, p. 369.

30. MOLITVENIC, RÂMNIC, 1782

BRV, II, 453, P 274

Cota 398

- pe partea interioară a primei coperti: *Acest Molivteanic/ iaste a besericii și s-au legat/ cu bani a lui Șandra/ Alisandru și au dat/ pentru că l-au legat 4 [cu arabe]/ și ...jumătate, la anul 1843 [cu arabe]./ Scris-am eu Posa Mateiu.../*

- pe prima foaie liminară r: *Aceasta a...94/ Darie Marian; mai jos și mai șters: .../ Antonie ...m. p./ paroh Băcăi<nți>/*;

- pe foaia liminară II r, de la început: *Acesta molitveanic/ <este a> lui Popa Marian/ din Valea Mare/ 1856 Dețemvrie în 5/ zile/ Antonie Iepak (?) m.p./ Paroh Băcăinți/;*

- pe foile 2 nenumerotată- 2 numerotată r- v: *Să să știia că această/ carte o au cumpărat/ Bucur: Avram: pentru/ sufletul: lui Bucur:/ Niculaia pominește pe robul/ și o au dat la biserecă/ în Vale Mare de pomană/ și cine s-ar afla să o/ vânză să fiia de cei 318/, cu litere și slove chirilice;*

- pe foaia liminară de la sfârșit, cu creion negru și litere latine: *Ma legu ca sentu datoriu/ pentru Canonu muerii/ mele la Popa Marianu/ 10 fl. V.a. pe 22 Septe./ 1869/ +Szota Zaharia/ dator/ Ilie Posa/ parochu/ +Stoica Abontie (?);*

- pe foaia liminară de la sfârșit v: *Aurel Maniu, semnătură care se regăsește de trei ori și de aceeași mână, se pare, Aurel Neamțu; mai jos, tot cu creion negru, Ioan Flore și Flore Timofte;*

- pe coperta posterioară în interior: *Acest Molitvenic <es>te/ a lui Ma<...>ia [cu chirilice] Aurel[cu latine]/, cu creion negru; mai jos, cu chirilice și cerneală maro: Aceasta carte este a lui/ Marian Oaria(?) din Valea/ Mare/ Scris-am eu Posa Mathei/ din Băcăinți, la anul 1849/.*

Referințe bibliografice: Lucia Hațeganu, *op. cit.*, în *Apulum*, XV, p. 378–379.

31. ANLEITUNG/ ZUR/ ERKENNTNIS/ DER/ GRUNDE UND DES VERFAHRENS/ BEI DER/ LANDWIRTHSCHAFT/ ZUM GEBRAUCHE/ DER LANDSCHULEN/ SIBIU (TIP. LUI MARTIN HOCHMEISTER), 1784

Volumul este o „transilvanică” pe care o considerăm demnă de a fi luată în considerație pentru a fi introdusă în BRV

Cota CVS 183

- pe foaia de titlu: un interesant *ex libris* de colecție didactică, tipărit, ca o stampilă circulară, cu inscripția din interior: *K.K./ Normal/ Schule*, realizată cu litere latine și nu cu litere gotice.

Referințe bibliografice: exemplarul nu a mai fost catalogat.

32. SAMUIL MICU, PROPOVEDANIE, BLAJ, 1784

BRV, II, 472, p. 287.

Cota: CVR 378

- pe fila liminară I r, cu chirilice: *Aceasta Propovedanie/ s-au luotu prin mine paro/hul Poieni în anu <1>847/ cân<d> am venit dela Sibi/ iu datu Poiana mai/ 28 <1>847 Ioanu Aniani(!) / paroh Poieni/;* pe aceeași pagină, cu creionul și litere latine, scris desigur mult mai târziu: *din Poiană au cumpăra/ tuo (sic!) Ioanu Onia/ la Brădeț,* ca o completare a însemnării din urmă, s-a notat pe copereta I interior, tot cu creion și litere latine, de aceeași mână, respectiv cea a preotului din Brădet (?): *dela (sic!) Ioanu Gentru/ <pentru care> iamu (sic!) dat 16 x (=creițari?) v a(=valută austriacă ?);*

- pe fila liminară I v, cu latine: două *ex libris*-uri stampilă, unul cu cerneală mov, având în medalionul central imaginea unei biserici și în exergă textul: *Sigilul bis. rom. gr. ort. din Almașul- mare- Brădet*, care se repetă și la sfârșitul „Scării”, iar celălalt

cu cerneală albastră, cu o reprezentare centrală ștersă, dar care înfățișa o bufniță și cu următorul text în exergă: *Sigilul bibliotecii s. bis. naț. rom. gr. or. Din Almașul- mare-Brădet/ Societate de lectură*(se repetă pe una din foile cu însemnări manuscrise adăugate la sfârșitul tipăriturii și pe coperta II interior);

- pe foaia de titlu: *ex libris* stampilă al colecției muzeale „Sabin Olea” din Cib, care se repetă și pe p 139;

- pe verso-ul foii de titlu, un foarte frumos *ex libris* al popii Ioan din Poiana, cu chirilice și cerneală neagră: *Această carte iaste alui/ popa Ion din Poiană m.p.*, dovadă a faptului că a achiziționat cartea, care la începuturi a fost proprietate personală;

- pe foaia liminară 2 v, adăugată la sfârșitul tipăriturii, cu litere latine și cu creion negru: *Atsasta propovedanie/ sau (sic!) cumparatu cu 3 x [cruciferi sau creițari] va/ prin părintele Ionu/ Onia*;

- pe foaia liminară 4 r, de la sfârșit, cu chirilice și o grafie remarcabilă, cu cerneală fero-galică, următorul text nedat: *Iermoasăle maslului scrisă de mine/ Aaron Popovici m.p. Paroh: ounit/*, dar foaia respectivă neatașată corpului cărții, pare a fi aparținut altui exemplar;

- pe coperta II interior, cu chirilice și creion negru: *Aceasta predică/ iaste a besearici Poieni...*

Referințe bibliografice: Lucia Hațegan, *op. cit.*, III, în *Apulum*, XIV, 1976, p. 229–230.

33. PRÓBA/ MELLYET/ ANAINYELVE' TANULÁSÁRA TETT/ A' NAGY ENYDEN TANULO IFJAK/ KÖZÖTT FEL-ÁLLOTT/ MAGYAR TÁRSASÁG./ CLUJ, 1792

Nu ar fi exagerat ca și tipăritura această transilvanică să figureze în BRV.

Cota CVS 123

- pe foaia de gardă I r: *Bibl. Szász Pál/ 1951*, cu caractere latinești cerneală albastră;

- pe foaia de gardă I v: *Balthasar Csehi de ead.*, cu litere latine și cerneală maro.

Referințe bibliografice: exemplarul nu a mai fost semnalat bibliografic, până acum.

34. CATAVASIER, BLAJ, 1793

BRV, II, 559, p 351; IV, 559, p. 267–268; D. Poenaru, *op. cit.*, p. 244

Cota CVR 169

- pe pagina 35: *Bobeșan Octavian/ Oarda de Sus cl VII/*, cu creion negru și litere latine;

- pe mai multe pagini, semnează cu chirilice și în diferite variante *Simion Pop*, remarcându-se îndeosebi semnătura sa de pe paginile 44 și 45, cu cerneală roșie, de gală, însoțită și de mici desene, trasate cu siguranță remarcabilă, care, toate împreună, alcătuiesc un original *ex libris* grafic, avant la lettre, al posesorului respectiv!; pe pagina 88 semna *Simion* [cu latine] *Popovici Oarda de satul(?)*;

- pe pagina 100: *Ion Bulacu*, cu chirilice și cerneală maro de epocă, iar pe pagina următoare, 101, sus, tăiat de tranșa superioară, la relegarea volumului, apare un an 1814, probabil tot de mâna lui Ion Bulacu, dar cu altă cerneală, mai maronie, decât cea folosită anterior;

- pe pagina 107: *Simion Părin...*, tot de mâna lui Simion Popovici, menționat anterior;

- pe pagina 108, din nou o semnătură a lui Simion Popovici, dar de data aceasta scriindu-și numele în întregime cu litere latine, foarte frumoase, *Simion Popp*, pentru a continua cu chirilice, deși, în virtutea inerției a început cu *D* latin, *Din O<a>rda*;

- pe pagina 113, invers, în josul paginii, *Simion Popp/ O<a>rda de Sus*, cu litere chirilice și cerneală maronie, de epocă;

- pe paginile 164–165: *Aceasta Sfântă Carte/ este a lui Simion Pop și cine o va fura.../*, cu chirilice și cerneală maronie;

- pe paginile 174–175: *Scris-am eu Simion/ Popovici ot O<a>rda.../* cu litere chirilice și cerneală roșie;

- pe paginile 183–183: *Scris-am eu Simion/ Popovi.../*; cu chirilice și cerneală roșie;

- pe pagina 191, 193 și 195: *Costa (?)/ Vasi<lie>.../ este a Or<zii>*, cu chirilice și cerneală maro închis;

pe paginile 254, 255 și pe pagina 257: *Scris-am eu Gheorghe/ Cutean. Cantor la Oarda de Jos neunit <1>841/ februarie 10*, cu chirilice, cerneală ferogalică și grafie îngrijită.

Referințe bibliografice: Lucia Hațegan, Doina Lupan, *op. cit.*, V, în *Apulum*, XVII, 1979, p. 400–401.

35. FRIEDERICUS GEDIKUS, *LECTIONES/ LATINAE/*, SIBIU (TIP. LUI MARTIN HOCHMEISTER), 1796

Tipăritură transilvanică, admisibilă în BRV.

Cota CVS 130

- pe foaia de titlu r, un frumos *ex libris* manuscris: *Stephani Arkosi m. p.*

Referințe bibliografice: Exemplarul nu a fost evaluat bibliografic, până acum.

36. LITURGHIE, SIBIU, 1798

BRV, II, 615, p. 403

EXEMPLAR A

Cota CVR 10

- pe foaia de titlu: *Avram Pavel cl IV A/ Ciugudiu/ 2/ I 1927*; mai jos, de aceeași mână, *Avram Pavel/ Ciugud/ 1927*, tot cu creion chimic și litere latine, însemnare reluată pe fila I nenumărată r și pe pagina 1; pe aceeași foaie *Mihai Hermani și Ana*, cu creion negru și litere latine;

- pe paginile 60–65: *În anul 1799 Acest Sfânt Leturghie au cu<m>părat Gavril/ Tăpărăce<a>nu cu fâme<a> ș-or fost/ ci<n>ci zoloți/ și au dăruitu la/ Sfânta beserecă a Ciugudului a celoru/ neuniți pentru pomenire/ părinților săi/*, cu chirilice și cerneală maro;

- pe ultima copertă în interior și invers: *Aceasta carte iaste a lui/ popi<i> Costandin din/ Săbișeni*, cu litere chirilice și cerneală maro.

Referințe bibliografice: Lucia Hațegan, *op. cit.*, IV, în *Apulum*, XV, 1977, p. 382.

EXEMPLAR B

Cota CVR 320

- pe coperta I interior: un original *ex libris* realizat cu mici șabloane-stampile în formă de pătrate, zece în total și mici motive florale, puse în evidență prin înnegrirea fundalului cu negru de fum și dispuse în formă de cruce; identitatea posesorului *ex libris*ului nu poate fi încă realizată, fără alte elemente ajutoare; din păcate, deasupra *ex libris*-ului de epocă, probabil chiar de sfârșitul secolului al XVIII-lea, s-a lipit o etichetă, într-un mod totalmente greșit, în care se specifică faptul că exemplarul a făcut parte din colecția protopopului aiudean Iosif Pop;

- pe paginile 79, 81, 83, 85, 97, 98, 91, 93 95, 97, 99, 101, 103, 105, 107, 109, 11, 113 115, 117, 119, 121, 123, 125, 127: *Această Sfântă și Dumne<zeiască>/ Leturghie s-au cumpărat cu 6/ cu șasă zloți de la P<rea> Ci<nstitul> Protopop/ Nicolae Răți Belgradului/ Protopop în anul 1801/ Octovrie 30 de zile/ și Dumnealui Vereș/ Teodor și o au dăruit Bi/ sereci din Satul Deci în partea/ cea neunită ca să-i fie de po/ menire lui...[ruptură].../și într-acesta chip s-au lăsatu/ la sfânta biserecă a neouni/ ților din Decea.../ această rânduială sau legătură/ ca cine o ar strămuta sau/ ar fura-o de la această numită/ biserecă...acela să fie/ afurisit de trei sute/ și opsprezece sfinți părinți/ de la săborul N<echia>./ Scris de mine păcătosul și/ lui Dumnezeu netrebnicu/ robu Nicolae Răți m. p./ Protopop al Belgradului/*, cu chirilice;

- pe foaia de gardă II r-v și pe coperta posterioară în interior: se semnează parohul ortodox al Decii, Vasile Crișan, în 1905, 1910, 1914 și 1922, notând evenimente însemnate din viața parohială, inclusiv despre evenimentul încoronării suveranilor României Mari la Alba Iulia în 2–15 octombrie 1922.

Referințe bibliografice: Lucia Hațegan, *op. cit.*, IV, în *Apulum*, XV, p. 382–384.

37. MARTINUS BOLA, *HISTORIA UNIVERSALIS*, VOL. I, CLUJ (TIP. LUI MARTIN HOCHMEISTER), 1798

Cota CVS 121

- pe foaia de gardă I r: *Olah Janosk <I>869*, urmat de o frumoasă semnătură, *Olah Ianosk m. p.*, cu cerneală maro și litere latine, semnătură reluată cu creion negru, mai jos;

- pe foaia de titlu r: *Liber Seminarii/ Incarnatae Sapientiae Bib./ No. 2 1815/*, cu litere latine și cerneală maro; mai jos, de altă mână *Gregoriu Novak./I^{am} phylosophus/* cu litere latine și cerneală maro.

Referințe bibliografice: Exemplarul nu a fost încă semnalat din punct de vedere bibliografic.

38. MARTINUS BOLA, HISTORIA UNIVERSALIS, VOL. II., CLUJ (TIP. LUI MARTIN HOCHMEISTER), 1799

Cota CVS 122

- pe prima copertă, în interior: *Laus deo, Pax vivis, Sanitas infirmis Reginae defunctis/ huius libri Fundatoribus. N, N. Josephus/ Phisicus m.p./*, cu litere latine și cerneală maro; mai jos, de altă mână: *Nr. 10/ Seminarii Incarnatae Sapientiae/*, cu litere latine și cerneală maro, mai închisă la culoare;

- pe foaia de gardă I r: *Ludovicus Jakob/ 1866 Septemb. 2/*, cu creion negru și litere latine.

Referințe bibliografice: Exemplarul nu a mai fost semnalat în bibliografia de specialitate.

39. THEOLOGIE/ DOGMATICĂ ȘI MORALICEASCĂ, BLAJ 1801

BRV, II, 635, p. 429

Cota CVR 108

- pe coperta I, în interior: o etichetă cu însemnarea, *Carte/ donată de/ Dr. Cornel Frâncu/ din Sebeș Alba/ în a. 1952/*, cu cerneală albastră și litere latine;

- pe foaia de gardă I r: în colțul din dreapta sus, un interesant *ex libris*, constând din inițiale legate cu măiestrie caligrafică, probabil ale lui Sereny Theodorus, al cărui nume este regăsit într-o însemnare realizată pe aceeași pagină, mai jos; dedesubt: *In usum Clemetis Tamás II -di Anni/ Teologi. 1817 10-a Die 7 -bris/* cu litere latine și cerneală maro; mai jos, cu litere latine și cerneală maro: *Anno autem 1823/ 4 devenit in usum Serény/ Theodori Primum in Annum Theologiae auditoris/ miserie Joannis nosori Dominus/*; mai jos, cu litere latine și cerneală maro: *usui Constantin Theodori/ concessus hic Liber m. p./*;

- pe foaia de gardă I v: *Usui Serenny Theodri concessus hic/ liber m. p./*;

- pe foaia de titlu r: un *ex libris*, constând din trei inițiale, scrise cu cerneală maro și caractere latine de mână *S (?) D B (?) 1851/*;

- pe pagina 1, nenumerotată: o foarte frumoasă semnătură *ex libris*, realizată cu litere latine și cerneală de epocă maro, *Sereny Theodori m. p./*;

- pe pagina 96 de la sfârșitul volumul (de fapt a *Tainei preoției*): o interesantă însemnare, a aceluiaș Teodor Sereny, semnalat deja, dar de data aceasta realizată cu litere chirilice, *Dintru aceasta și pe lângă ia alta pe/ Crăciun am dat* [cu litere chirilice] *Examen* [cu litere latine] *în Anul 1823/4/ cu Măria sa D<om>nul Kajan Demetrie.*

Referințe bibliografice: Lucia Hațeganu, *op. cit.*, III, în *Apulum*, 1974, XIV, p. 233–234.

40. CEASLOV, SIBIU, 1809

BRV, III, 759, p. 4

Cota CVR 372

- coperta I, în interior: *Amos David*, cu cerneală albastră și litere latine, reluat pe pagina 158, ca o semnătură de posesor, *manu propria*, posesor care, scria sub o xilogravură reușită a Maicii domnului cu pruncul: *Chipul Sfintei/ Maicei Domnului nostru/ Isus Hristos*, tot cu cerneală albastră; în același loc, mai jos: *Muzeul Bis<ericesc> R<omân> u<nit> Cib*, un *ex libris* nemeționat în formula întregită, până acum și ca o variantă a *ex libris*-urilor mai bine cunoscute ale colecției bisericești de la Cib;

- pe fila I nenumărată r: stampila *ex libris*, cu inscripția cunoscută: *Minist. Artelor și informațiilor. Muzeul „Sabin Olea”/ Com. Cib-sat, Jud. Alba/;*

- pe pagina 303: apare semnătura unui posesor al cărții de la 1853 ale cărui inițiale au fost M și V, numele lui întreg fiind tăiat la relegarea volumului;

- pe foaia liminară r de la sfârșitul volumului: *Acest sfânt/ Ceaslov e a lui/ Amos David din Cib/ Primit și adus de la/ Popa Tanasie (Aftanasie) cu Gligor din comuna Ampoița Plasa Ighiu/Județul Alba inferioară/ adus de Nicolae David locuitor în comuna Cib/ 16/ III/ 1926*, text urmat de semnătura *Am<os> m. p.*; peste textul redactat de Amos David, și-a așternut, de 6 ori semnătura, popa Gligor, cu cerneală roșie;

- pe foaia liminară v, de la sfârșitul volumului apare un posibil *ex libris* anterior, redactat cu gotice și cerneală maron, de epocă, indescifrabil în faza actuală de cercetare.

Referințe bibliografice: Lucia Hațegan, Doina Lupan, *op. cit.*, V, în *Apulum*, XVII, p. 429.

41. FORMA CLERULUI ȘI A PĂSTORULUI BUN, BLAJ, 1809

BRV, III, 756, p 1-3

Cota CVR 238

- pe pagina 41, prima numerotare: *Preja Dumitru*; cerneală albastră, litere latine;

- pe pagina 206, a doua numerotare: *Această carte iaste a lui/ Nicolae Pop Anghel Paroh ounit/ a Cricăului scris-am în/;* însemnarea se oprește subit, fără a fi datată; cu chirilice și cerneală maronie, veche.

Referințe bibliografice: Lucia Hațegan, Doina Lupan, *op. cit.*, V, în *Apulum*, XVII, p. 403-404.

42. PETRU MAIOR, ISTORIA PENTRU ÎNCEPUTUL ROMÂNILOR ÎN DACHIA, BUDA, 1812

BRV, III, 809, p 57-61

Cota CVR 469

- pe pagina 1: *Ex libris* [cu litere latinești]/ *Mosis Foule m. p. Dir<ector>[cu litere chirilice];*

- pe pagina 103: cu creion chimic *Elev Anghel Traian cl IV L. M. V./ Com Șard;*

- pe paginile 238 și 239, cu creion chimic: 9 I a 1940/ Șard Alba/ Anghel traian cl. IV-a/ Liceul „Mihai Viteazul” Alba iulia/ Predată muzeului în 9 I-a 1941; cu caractere latine.

Referințe bibliografice: Lucia Hațegan, Doina Lupan, *op. cit.*, Z, în *Apulum*, XVII, p. 416.

43. NICHIFOR CALLIST XANTOPULUL, TĂLCUIRE PRE SCURT... LA ANTIFOANELE CELOR OPT GLASURI, NEAMȚ, 1817

BRV, III, 950, p. 190

Cota CVR 32

- pe coperta I interior: *Aceasta carte/ este a lui Oprea/ Hânsa din Să/ liște/ 5* [cu arabe] *febru/ arie 1830/ Nicolae/ Hânsa/ din Săli/ ște 1830* și urmează un mic desen în peniță, ca o vigneta, veritabil *ex libris* al posesorului, reluat, la sfârșitul volumului, de mai multe ori, ca veritabile însemne de proprietate; pe fila nenumărată II v; cu chirilice și cifre arabe, în creion crețari 26, probabil costul tipăriturii;

- pe fila 96 v- 97r: *Aceasta carte iaște a lui Oprea H<â>/ nsa din Săliște februaru 1831/;*

- pe fila 191 v: *Posessor Libri Servetur Sorte bonorum/ Ablator Libri Moriatur Morte Malorum/ Nicolaus Muntyanovits/m.p. Theologus.*

Referințe bibliografice: Lucia Hațegan, *op. cit.*, IV, în *Apulum*, XV, 1977, p. 375–376.

44. EFREM SIRUL, CUVINTE ȘI ÎNVĂȚĂTURI, I, NEAMȚ, 1818

BRV, III, p 137–238

Cota CVR 595

- pe coperta I, în interior: *Să se știe/ la 3 cea/ suri de/ noapte/ s-au cu/ tramurat/ pă<mân>tu/ <1>823/ o<ctomvri>e 6 z<ile>*, cu litere chirilice și cerneală maro;

- pe pagina 1: *a amea/zi okton/ vrie 14...anul 18<...>/ ...s/au cu.../ ...SanduUrsakie/*, cu litere chirilice și creion mov;

- pe pagina 3: *În acest an 1806 noemvrie în 14 zile/ au intrat în Eși oștire rusască. Sandu Ursachie*, cu litere chirilice și cerneală mov;

- pe pagina 9: *În acest 1813 au născut ciumā vașnică Kare nu s-au mai aflatu. Sandu Uraski*, cu litere chirilice și cerneală mov;

- pe paginile 19.25, numerotate cu cifre arabe și 11, 143, 235, 414, numerotate cu slove chirilice: un *ex libris* stampilă, cu următorul înscris, *Daniel Ciubotariu, M-re Neamț*, cu litere latină și cerneală de stampilă;

- pe paginile 25–41, numerotate cu cifre arabe: *Această carte proprietate dreaptă a mea, o am de la D-na Efrosina Pivniceanu din Huși (actualmente Maica Epracsia) din M-rea Varatec. Mi-adat-o pe timpul când urmam Școala de Cântăreți bisericești din Huși și eram cu gazda la D-sa. Pentru care semnez Protos<inghel> Daniil Ciubotariu 1919 Iulie 30- Chișinău*, cu litere latine și cu cerneală mov;

- pe pagina 59, numerotată cu cifre arabe v: *Vasilie Kasul(?) Icon<om>u(?) Blagocin Ocolu lui(?) Miihail(?) din Nemțulu*, cu litere chirilice, intercalate și suprainălțate și cu cerneală neagră.

Referințe bibliografice: Doina Dregheciu, Gabriela Mircea, *Cărți vechi românești provenite dintr-o colecție aiudeană în Apulum*, XXXIX, p. 416.

45. OMU DE LUME, VIENA, 1819 (trad. de Vasile Gergely de Csokotis)

BRV, III, 1043, p. 309–312

Cota CVR 24

- pe prima copertă, în interior: *Ac<ea>sta carte este á lui/ Joan Maxim din Igiul/ mare[sic!] o am cumpărat/ cu 50 x [= creițari] 1849 martie 25/*; cu litere latine și o grafie remarcabilă, care pune în evidență ținuta intelectuală de bună calitate a posesorului; mai jos, de aceeași mână, dar de data aceasta cu litere latine: *1850/ Joan Maximovits*; din nou, mai jos, tot cu litere latine: *Joan Maxim*; mai jos, pe aceeași pagină, cu creion negru și litere latinești: *Popa Ce<?>anovics if*. [însemnare care s-ar putea interpreta în sensul că însemna *fiul popii Ceanovici*, dacă *if*. corespunde termenului *if<iu>!*]; dedesubt, cu creion chimic, *Barițiu*;

- pe foaia de titlu: *Gh. Bariț/ V*, cu creion negru; apoi, din nou: *Joan Maximovits/ Cantor Igiului/*, cu litere latine și cerneală maronie, numele deținătorului fiind anulat cu o linie, trasă cu cerneală mai închisă la culoare, de către un alt posibil posesor al cărții, care se și semna puțin mai jos, cu o grafie remarcabilă, care trădează cunoașterea scrisului cu gotice și implicit o relativă inițiere în limba germană: *I. Popp m. p.*; jos de tot, cu creion chimic și litere latine, din nou, *George Barițiu/ cl. V lic./*, prin care ni se relevă ultimul posesor particular al volumului, fost elev al Liceului Mihai Viteazul din Alba Iulia, în perioada interbelică;

- pe verso-ul foi de titlu, din nou cu creion chimic: *George Barițiu/ cl. V/ Alba Iulia 18-IV-1921/*;

- pe pagina III, nenumerotată propriu-zis: *Joan Maximovits/ Kantor Igiului/*, cu litere latine;

- pe pagina 15, din nou, cu litere latine: *Joan Maxim*, însemn de proprietate care se repetă și la sfârșitul textului tipărit, sub forma: *Joan Maxim/ Kántor/ 1850*, reluat ca o foarte frumoasă semnătură de apartenență, pe coperta II interioară: *Joan Maxim/ Cantor m.p.*;

- pe verso-ul ultimei foi a tipăriturii, rămasă goală, o serie de stampile cu text în limba maghiară, imprimate cu cerneală de stampilă, mov și două încercări de-a imprima cu aceeași cerneală, probabil o monedă măruntă, avers și revers, particularități ale piesei care se datorează cu siguranță unui dintre deținătorii volumului dinainte de 1928; pe aceeași pagină, așezată invers, o semnătură de apartenență, cu litere gotice.

Referințe bibliografice: Lucia Hațegan, *op. cit.*, IV, în *Apulum*, XV, p. 389–390.

46. ÎNVĂȚĂTURĂ TEOLOGHICEASCĂ DESPRE NĂRAVURILE ȘI DATORIILE OAMENILOR CREȘTINI, PARTEA I-III, SIBIU, 1820

BRV, III, 1075, p. 332

Cota CVR 28

- foaia liminară I: *Acest Moral iaste a- / lui Nicolae Munteanovici/ din Belgrad: cumpărat/ cu 10 zloți v. v.[= valută veche, probabil] dela D./ Episcop Vasilie Moga/ când am intrat în cursul Preo/ ției la 1 a Noemvrie <1>834/ Nicolae Munteanovici m.p./ candidat de preoție, cu litere chirilice, cu cerneală de epocă, cu o grafie impecabilă, dar cu particularitatea de-a folosi literele latinești i și a, precum și litera k, în loc de c-ul chirilic, ca și semnătura manu propria a deținătorului, veritabilă oglindă a profilului intelectual al tânărului Nicolae Munteanovici; pe aceeași foaie, mai jos, cu creion negru, Rusan J./ II D;*

- pe foaia de titlu, un excelent însemn de proprietate: *Ex libris/ Nicolai Muntyanovits m. pr.;*

- pe fila VI nenumerotată r, de la început: *Ex libris/ Nicolai Muntyánovits m. p./ A. Carolino 18- a Juli <1>846/;*

- pe pagina 31, partea a III-a: *Bojarus Andrei/ cl. VIII/.*

Referințe bibliografice: Lucia Hațegan, *op. cit.*, IV, în *Apulum*, XV, 1977, p. 387.

47. EFREM SYRUL, CUVINTE ȘI ÎNVĂȚĂTURI, NEAMȚ, 1823

BRV, III, 991, p. 243-246

Cota CVR 117

- pe paginile 1 și 3: *Această carte este/ a obștii Starițului Paisie/.*

Referințe bibliografice: Lucia Hațegan, *op. cit.*, IV, în *Apulum*, XV, 1977, p. 376-377.

48. DEUTSCH-WALLACHISCHE/ SPRACHLEHRE/, SIBIU (TIP. LUI MARTIN HOCHMEISTER), 1823

BRV, II, 1186, p. 427.

Cota CVS 105

- pe coperta I, în interior: Nr. 1/ *Ex munificentia Ex<ce>ll<enti>ssimi Praesulis/ Ignatii e L. B. Szepesy/ Seminarii Inc<arnatae> Sapientae;*

- pe ultima foaie de gardă r: *Petrus Benedek/ Seminarii Incarnatae/ Sapientiae Collectionis/ Librorum Distributor/ et curator 1844, cu litere latine și cerneală maro; dedesubt, de altă mână, cu cerneală mai închisă la culoare: Pr. Mathiae m.p., semnătura aceluiași regăsindu-se și pe ultima foaie tipărită a volumului v, unde scria Mattheo, cu cerneală maro, sau Mathias cu creion negru, sau Mathiae, tot cu creion negru;*

- pe ultima foaie de gardă v: *Albae Carolinae/ die 18 decembris/ 1838, cu litere latine și cereală maro.*

Referințe bibliografice: Exemplarul nu a fost semnalat, până acum, în bibliografia de specialitate.

49. CATAVASIER, BLAJ, 1824

BRV, III, 1205, p 434

Cota CVR 38

- pe foaia de gardă I r: *Ex libris-/ K. Polyan/ <1>837/ Ezen Könyvel a Pol/ lyáni görög egesült/ Ecclesiána<k> és számo/va vette 1837 octo<berben>/ 7 napján/ Arpádi Sándor m.p./ Ex partis/< pe aceeași foaie, mai jos: Coman Ioan/ Cl. I B/ 1923/4/, semn că volumul i-a aparținut elevului menționat al Liceului „Mihai Viteazu” din Alba Iulia;*

Referințe bibliografice: Lucia Hațegan, *op. cit.*, IV, în *Apulum*, XIV, 1976, p. 240.

50. CALENDAR, BUDA, 1825

Contribuție la BRV semnalată de Lucia Hațegan și Doina Lupan, în 1979.

Cota CVR 298

- pe pagina 3 nenumărată: *Calendariu din anul/ 1825 dila/[cu litere chirilice] Wen/ Popovits János/ ex A. Carolina [cu litere latine]/;*

- pe pagina 21 nenumărată: *Nicolae Munteanovici m. p./ Professor/ [cu chirilice];*

- pe pagina 30 nenumărată: *Franțiscuș Împărat/ Austriei din Beci*, de aceeași mână care a realizat prima însemnare, respectiv a lui Popovits János, iar pe pagina următoare, 31, în continuare: *Carolina Augusta a/ 4: muere a împăratului*, însemnări care reflectă admirația posesorului cărții față de casa imperială vieneză, deci cultul imperial;

- pe pagina 36, de mână aceluiași posesor Ioan Popovici: *Excellentissinmo, Illustrissimo/ ac Reverendissimo D<omi>no D<omi>no/ Stephano Stancovits (sic!)[mai puțin probabil Staucovits, deși u în loc de n este evident!], Archiepiscopo, et Metropo/ litano Carloviciensii*, cu litere latine;

- pe pagina 37, același Ioan Popovici din Bălgrad continuă, cu aceeași cerneală și litere latine: *Prea Luminatului/ Și Prea Sfintzetului*, mai jos, *Cinstit Mădulariul*, mai jos, *Dionisius Popovits/ [nume continuat cu titulatura tipărită a personajului invocat, respectiv cu Episcopul Budei]*, mai jos: *Budae Budae/*.

Referințe bibliografice: Lucia Hațegan, Doina Lupan, *op. cit.*, V, în *Apulum*, XVII, 1979, p. 416–417.

51. EUTROPIUS, BREVIARIUM/ HISTORIAE/ ROMANAE, AIUD, 1830

Tipăritură de interes cultural și istoric major, care ar merita, cu prisosință, includerea în BRV.

Cota BV 838

- pe coperta I, în interior: a existat o etichetă *ex libris*, tipărită, probabil un *praemium literarum*, pe care un fost elev al colegiului din Aiud l-a primit la un moment dat, dar eticheta respectivă a fost sfâșiată, la un moment dat, pentru a nu se mai recunoaște fosta posesiune

Referințe bibliografice: Doina Dregheciu, Gabriela Mircea, *Cărți românești vechi provenite dintr-o colecție aiudeană*, în *Apulum*, XXXIX, 2002, p. 462–467.

52. VAJDA LÁSZLÓ, AZ/ ERDÉLY POLGÁRI/ MAGÁNOS/ TÖRVÉNYEKKEL/ VALÓ/ ESMERETSÉGEK'.../, CLUJ, 1830

- pe foaia de gardă I r: Sz. Jo. <...>ulajd/ 1842, cu litere latine și cerneală maro.

Referințe bibliografice: Exemplarul nu a fost semnalat bibliografic, până în momentul de față.

Observații referitoare la posesori: Volumul a avut cu certitudine un posesor particular în 1842, al cărui nume nu poate fi încă restituit decât fragmentar.

53. SELECTA/ LATINI SERMONES/ EXEMPLA, CLUJ, 1837

Cota BV 881

- pe tranșele inferioară și superioară un interesant posibil *ex libris*, însemn de colecție, stampilat cu tuș negru, constând din inițialele *SIH*, sau doar un reper al poziționării exemplarului într-o altă bibliotecă și atunci lectura ar fi *8 I H*;

- pe coperta I în interior: *Dieses Buch gehört/ dem Karl Mészáros aus/ Morosch-Waschárhely/ S: Udvarhely den 25- ten October/ 1853/4*, cu litere gotice și cerneală maro.

Referințe bibliografice: Doina Dreghiciu, Gabriela Mircea, *op. cit.*, în *Apulum*, XXXIX, 2002, p. 467.

54. HRONOGRAF, NEAMȚ, 1837

Cota CVR 596

- pe pagina 9: un foarte interesant însemn de proprietate, *Această Carte iaste a sfi<n>tei Monastiri Cocos*, cu litere chirilice și cerneală maro.

Referințe bibliografice: Doina Dreghiciu, Gabriela Mircea, *op. cit.*, în *Apulum*, XXXIX, 2002, p. 399–401.

54. DATORIILE PREOȚILOR DE POPOR, IAȘI, 1838

Tipăritura nu figurează în *BMR*.

Cota BV 6670

- pe prima foaie manuscrisă, de la începutul volumului, pe care este transcrisă și foaia de titlu originală a tipăriturii, dispărută: *Această carte fiind din Biblioteca protosinghelului/ Narcis Crețulescu (Costescu) profesor de la Școala/ Militară din Iassi și ne având titlul necesar eu/ am complectat spre știința cui va voi să știe/ ceiu mai pozitiv despre ea./ Narcis Crețulescu 1876= noem. 22 Iun. In Iassi cand am/ scris aici pentru distracție./*, cu litere latine și grafie latinizantă și cu cerneală maro închis; în continuare, pe aceeași pagină, de același posesor al cărții: *Costantin Mavrula(?) au tradus ...acésta/ carte sa tipărit la 1852- ea s-a tipărit și la 1817/ și al 2-lea la 1838- acésta +Narcis*, cu litere latine și cerneală maro închis;

- pe a doua filă adăugată la începutul volumului de către Narcis Crețulescu: *Din cărțile mele/ Monah Filaret Buliga/ 1914 Maiu/ cu cerneală neagră și litere latine;* pe aceeași pagină, mai jos, *Această carte o am de la / Păr. Filaret Buliga./ Arhim. Daniil/*, cu cerneală albastră și litere latine;

- pe pagina I r, pe care începe *Înainte cuvântarea: Bradu Ioan m. p.*, cu litere chirilice și cerneală maro;

- pe foaia nenumerotată III v, jos: *Am copiet cu mână lipsa din această carte/ spre știința celor iubitori de datoriile/ lor.+ Eu Arhiereul Narcis Crețulescu/ starețul Sfinței M<ănăști>ri Némțu și Secu./ de la 24 Oct, 1902 încôce;*

- pe fila VI r adăugată la începutul volumului: *Această carte am oferit Sfinției/ Sale Ierom. Daniil Ciubotariu/ Cassierul Sf. M<ănăști>ri Neamțu/ Astăzi 1914 Mai 19/ Cassierul M<ănăști>rei Secu/ Monahul/ Filaret Buliga m. p.;*

- pe pagina 1 numerotată, a tipăriturii propriu-zise un foarte frumos *ex libris* stampilă al lui Narcis Crețulescu, care are în centru inițialele N și C cu înflorituri, iar în exergă următorul text: *Narcis...1881 Aug. 16/*, cu litere latine și imprimată cu cerneală albăstruie;

- pe pagina 9: *Această carte am oferit Sf. Sale Ierom. Daniil/ Ciubotariu Cassierul Mrei Neamțu; 1914 Mai 29/ Casierul Mrei Secu/ Monah Filaret Buliga m. p.;*

- pe pagina 66: *Bradul [cu chirilice] Ioan [cu latine] 18<5...>;*

- pe pagina 79: *Pe această carte au învețat mulți elevi de la seminaru/ între care=Climent Nicolau-Arhimandrit- Eronim/ Nuțurénu (!) Arhimandrit- Ioan Bradul profesor la Târgul Némțu- Nicolaie Bobulescu de la Dorohoiu- O(?)arrul Tit- la Bolgrat-George Erbicénu- Socola- și alții mulți- dar și eu cetindó de mai multe ori am scris spre știința ami/ cilor mei 1876 Noem. 22/ iassi/ Protosing. Narcis crețulescu m. p./ profesor la Colegiul militar din Iassi de l. Română/ și catihet= după ce am fost – 10 ani confesor la/ Reg. N. 3 de linie și la N. 5.- și profesor de mai multe/ științe la scóla de l și II grad în București/, cu litere latine și cerneală neagră;*

- pe pagina 80: *Lepin Jean m.p. și, din nou: Lepin Jean m. p./ J. A./*, cu litere latine și evident ca autograf, ca *ex libris* temporar;

- pe pagina 133: *Narcis Crețulescu este fiul preotului Ioan Crețulescu/ satul Costeștii (de unde și Costescu) Distr. Botoșani/ născut la 1835 la 3 Dechem./ Am fost la Govora în anul 1851-la Cotnar în 1853- la M. Nemțu 1856- la Socola în 1860- la Universi/ tate în 1866- la Bra<i>la în 1867- la Ismail în 1870./ În București în 1871- în Iassi 1872 Sept. 6/, cu litere latine și cerneală neagră;*

- pe ultima foaie de gardă r: *Filaret Buliga*, cu cerneală mov.

Referințe bibliografice: Volumul nu a fost catalogat anterior.

55. INSTITUTIONES/ GRAMMATICAE, CLUJ, 1843

Cota BV 436

- pe coperta I, în interior: *Krekana fügt die/ ses Buch der Kar<l>sbür/ ger Bibliothek bei/ 1867/ 68 II-er Philosoph/ Jahrgange in/ Lyceo/*, cu litere gotice și cerneală neagră; mai jos, de altă mână, *Alexander Simon/ II-i philosophus/* cu litere latine și cerneală neagră; în același loc *Ez az/ Könnnyv/ K. Lörintz/ Berczie/*, cu litere latine și cerneală maro;

- pe foaia de titlu r: *Ex libris Laurenth Krekana m. p./ Sextaner/*, cu litere latine și cerneală maro;

- pe coperta a II-a: *Lörintz/ Berczie/ 1848/*, cu litere latine și cerneală maro.

Referințe bibliografice: Doina Dregheciu, Gabriela Mircea, *op. cit.*, în *Apulum*, XXXIX, 2002, p. 467.

56. MĂRGĂRITARE, BUCUREȘTI, 1872

BRM, III, p. 268

Cota CVR 598

- pe coperta I, în exterior: ștanțat în piele, în tehnica gold-pressung, deci la cald și cu auritură, într-un triunghi delimitat de o linie șerpuită, un original *ex libris* de copertă, constând din următorul text *Teodor/ Popescu/ Mah. Sf:/ Vineri/*;

- pe pagina 13: *Suptt semnatul am dăruit/ această carte la Beserica din comun<a>/ Dichiseni ca să citească în bis<e>/ rică Duminica și în zile ma/ ri și cine să va ispiti ca să/ o depărteze de la Sf<â>nta bise/ rică să fie blestemat de cei trei/ sute sfinți părinți și de hramu<l>/ biserici<i> căci eu am dat-o de buna/ voia me<a> ca să fie a biserici<i> de po/menire în veci:/ Teodor Popescu boia<n>giu/ mahalaoa Sf<ă>nta Vineri*, cu litere chirilice și cerneală maro.

Referințe bibliografice: Doina Dreghiciu, Gabriela Mircea, *op. cit.*, în *Apulum*, XXXIX, 2002, p. 405–410.

LES NOTES DE PROPRIÉTÉ DES ANCIENS LIVRES ROUMAINS DE LA COLLECTION DU MUSÉE D'ALBA IULIA: TYPOLOGIES ET COMMENTAIRES HISTORIQUES

Résumé

Les auteurs de l'étude ont essayé évaluer systématiquement les notes manuscrites de propriété rédigées sur les pages des quelques livres roumains anciens et modernes collectés au musée d'Alba Iulia. On a souligner la typologie spécifique des notes de propriété caractéristiques à l'espace culturel roumain comparativement à la situation instituée dans l'espace européen dominé par l'utilisation soutenue de la langue latine et la préférence pour les « ex-libris » manuscrits ou imprimés (de type étiquette), pendant les XVIe – XIXe siècles.